

Mapování výskytu separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy

Nikola Šmatelková

Bakalářská práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav školní pedagogiky

akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Nikola Šmatelková**
Osobní číslo: **H13274**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství pro mateřské školy**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Mapování výskytu separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše z oblasti teorie úzkosti a strachu v dětském věku.

Vymezení teoretických východisek o procesu separace dítěte a adaptace dítěte na školní prostředí.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat včetně interpretace výsledků.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi mateřských škol.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BOWLBY, John. Odloučení: kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 399 s. ISBN 978-80-262-0076-5.

FREUD, Anna. Já a obranné mechanismy. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 119 s. ISBN 80-7367-084-4.

MATĚJČEK, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008, 108 s. ISBN 978-80-7367-504-2.

NIESEL, Renate a Wilfried GRIEBEL. Poprvé v mateřské škole. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 100 s. ISBN 80-7178-989-5.

PRAŠKO, Ján. Úzkostné poruchy: klasifikace, diagnostika a léčba. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 413 s. ISBN 80-7178-997-6.

ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. Dětská klinická psychologie. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006, 603 s. ISBN 80-247-1049-8.

SILVERMAN, Wendy K. a Andy P. FIELD. Anxiety disorders in children and adolescents. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, xv, 429 p. ISBN 9780521721486.

VYMĚTAL, Jan. Úzkost a strach u dětí. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 181 s. ISBN 80-7178-830-9.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. et Mgr. Viktor Pacholík, Ph.D.**

Ústav školní pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **14. ledna 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **27. dubna 2016**

Ve Zlíně dne 14. ledna 2016

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně
23.4.16

Šmácelková
.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřená na zjišťování výskytu separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy. Práce má teoreticko – empirický charakter. Teoretická část analyzuje pojmy úzkost a strach, zaměřuje se na jejich vznik, vývoj a projevy a popisuje vliv rodičů na tyto jevy. Práce analyzuje pojem separační úzkost, zaměřuje se na její projevy a na pozitivní i negativní působení rodičů. Empirická část popisuje kvantitativní výzkum uskutečňovaný formou dvou dotazníků, realizovaných s rodiči dětí předškolního věku a učitelkami mateřských škol. Z odpovědí obou skupin respondentů vyšlo najevo, že separační úzkost je jev, který se u dětí předškolního věku stále vyskytuje.

Klíčová slova: strach, úzkost, separační úzkost, dítě předškolního věku

ABSTRACT

The bachelor's thesis is focused on mapping the occurrence of separation anxiety during a child's entrance to a nursery school. The bachelor's thesis is theoretical and empiric character. The theoretical part analyzes concepts of anxiety and fear. This part is focused on inception, development and manifestations of anxiety and fear and describes influence of parents. The work analyzes concept of separation anxiety and manifestations of this phenomena and describes positive and negative influence of parents. The practical part describes quantitative research. This research was realized with two questionnaires intended for kindergarten teachers and parents of preschool children. We found, that separation anxiety still appears in preschool children.

Keywords: fear, anxiety, separation anxiety, preschool age children

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce panu Mgr. et Mgr. Viktorovi Pacholíkovi, Ph. D. za odborné vedení práce, poskytování cenných rad a důležitých informací při zpracovávání této práce. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Iloně Kočvarové, Ph. D. za pomoc při statistickém zpracování dat.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 OBDOBÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	12
1.1 PSYCHOSOCIÁLNÍ VÝVOJ	12
1.2 TĚLESNÝ A MOTORICKÝ VÝVOJ	14
1.3 NÁSTUP DÍTĚTE DO MATEŘSKÉ ŠKOLY	14
2 STRACH A ÚZKOST U DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	17
2.1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	17
2.2 VZNIK A VÝVOJ STRACHU A ÚZKOSTI.....	19
2.3 PROJEVY STRACHU A ÚZKOSTI.....	21
2.4 ZVLÁDÁNÍ ÚZKOSTI	23
2.5 PŮSOBNÍ RODIČŮ NA STRACH A ÚZKOST U DĚTÍ	23
3 SEPARAČNÍ ÚZKOST	25
3.1 VÝVOJ SEPARACE U DĚTÍ	26
3.2 PROJEVY SEPARAČNÍ ÚZKOSTI U DĚTÍ	27
3.3 PŮSOBNÍ RODIČŮ NA DÍTĚ SE SEPARAČNÍ ÚZKOSTÍ.....	28
4 DOSAVADNÍ VÝZKUMY	30
4.1 VÝZKUM SHIRLEYOVÉ	30
4.2 VÝZKUM HEATHERSE.....	31
4.3 VÝZKUM MACCOBYOVÉ A FELDMANOVÉ	32
II PRAKTICKÁ ČÁST	33
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	34
5.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	34
5.2 CÍLE VÝZKUMU	34
5.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY	34
5.4 POPIS VÝZKUMNÉHO SOUBORU.....	37
5.4.1 Učitelky mateřských škol	37
5.4.2 Rodiče dětí předškolního věku.....	39
5.5 METODY VÝZKUMU	40
5.5.1 Metody sběru dat	40
5.5.2 Metody zpracování dat	42
6 ANALÝZA DAT	44

6.1	DOTAZNÍK PRO UČITELKY MATEŘSKÝCH ŠKOL	44
6.2	DOTAZNÍK PRO RODIČE DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	57
6.3	INTERPRETACE DAT	62
6.4	DISKUZE A LIMITY	69
6.5	DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	70
ZÁVĚR		72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....		74
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK		77
SEZNAM OBRÁZKŮ		78
SEZNAM TABULEK.....		79
SEZNAM PŘÍLOH.....		80

ÚVOD

Nástup do mateřské školy představuje pro dítě velkou životní událost. Dítě odchází na určitou dobu z prostředí rodiny, ve které bylo téměř neustále v kontaktu se svými rodiči, či dalšími příbuznými. Nástup do mateřské školy představuje velký vstup dítěte do kolektivu mezi ostatní děti. Každé dítě je individuální, a proto se lze setkat s rozdílnými reakcemi na tento vstup. U některých dětí je tento nástup bezproblémový, ovšem pro některé děti představuje velmi obtížnou situaci. U dětí se mohou objevit obavy, strach, nebo dokonce úzkost způsobené tím, že se musí na určitou dobu vzdálit od svého rodiče, či blízké osoby. Dítě se musí vyrovnat s tím, že tato osoba není určitou dobu v jeho přítomnosti, a musí se proto naučit po tuto dobu fungovat více samostatně. V současné době se také setkáváme s tím, že rodiče dávají do mateřské školy děti mladší, od dvou let. Mladší děti prožívají separaci od rodiče méně snadno, a proto se v současné době můžeme setkat s častějším výskytem separační úzkosti u dětí.

Cílem práce je na základě odborné literatury objasnit problematiku dětských úzkostí a strachů se zaměřením na separační úzkost a zmapovat výskyt tohoto jevu.

Práce má dvě části, teoretickou a praktickou. Cílem teoretické části je vymezit teoretická východiska z oblasti úzkosti a strachu u dětí předškolního věku s následným zaměřením na separační úzkost. V práci popisujeme zdravý vývoj dítěte, proces adaptace dítěte na školní prostředí a vliv učitelky a vrstevníků při tomto procesu. V práci definujeme pojmy úzkost a strach, dále se zaměřujeme na jejich vznik, vývoj a projevy u dětí a také na to, jak rodiče mohou tyto jevy u dětí ovlivňovat. Stěžejní je kapitola separační úzkost, ve které objasňujeme vývoj separace u dětí, dále vznik a projevy separační úzkosti. V závěru kapitoly uvádíme působení rodičů na dítě se separační úzkostí. V poslední kapitole uvádíme přehled dosavadních výzkumů zaměřené na problematiku separační úzkosti.

V praktické části popisujeme výsledky kvantitativně orientovaného výzkumu prováděného formou dotazníku. Cílem praktické části bylo zmapovat výskyt separační úzkosti při nástupu dítěte do mateřské školy z pohledu učitelek mateřských škol a rodičů dětí předškolního věku, které navštěvují mateřskou školu. Dále popsat reakce rodičů a učitelů na projevy separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy a porovnat subjektivní pohled rodičů a učitelů na reakce učitelů na projevy separační úzkosti u dítěte.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OBDOBÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

V kapitole se zaměříme na psychosociální a tělesný vývoj dítěte předškolního věku. Blíže se seznámíme s procesem nástupu dítěte do mateřské školy a objasníme roli učitelky a vrstevníků při tomto nástupu. Dále se zaměříme na jevy, které se při tomto procesu mohou objevit.

Období předškolního věku trvá od 3 do 6 – 7 let. Toto období má dvě pomyslné hranice, které jsou určené sociálním zařazením dítěte. Mezi 3. a 4. rokem je to vstup dítěte do mateřské školy. V závěru období je to zahájení povinné školní docházky (Šimíčková - Čížková, 2003). Vágnerová (2005b) uvádí stejnou periodizaci tohoto věku. Tuto periodizaci uvádí, protože se věk dětí při nástupu do školy může lišit, a to v rozmezí jednoho až několika let.

1.1 Psychosociální vývoj

V období předškolního věku dochází u dítěte k vývoji kognitivních procesů. Významným mezníkem ve vývoji myšlení je přechod z předpojmového myšlení na myšlení názorové, které nastává přibližně ve čtyřech letech života dítěte. V předchozím vývojovém období dítě používalo tzv. předpojmy, díky kterým pojmenovávalo konkrétní jevy, ale nedokázalo je zobecnit. V předškolním věku dítě dokáže určitou věc lépe zobecnit a mít o ní komplexnější představu (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Vágnerová (2005b) uvádí, že i přes tento pokrok není myšlení dítěte zcela přesné. Dítě nedokáže uvažovat zcela racionálně a jeho myšlení je omezeno. Dítě předškolního věku se vyznačuje určitými způsoby myšlení, díky kterým uvažuje a posuzuje své okolí. Mezi tyto způsoby patří **centrace**. Centrace je sklon setrvávat na jednom, většinou výrazném znaku, který dítě považuje za významný, přičemž ignoruje ostatní, méně nápadné znaky. Významnou součástí myšlení dítěte je **egocentrismus** a vyjadřuje setrvávání na osobním názoru. Názory druhých jsou přehlíženy a dítě je nebere v úvahu. Dítě si myslí, že pouze jeho subjektivní způsob myšlení je ten správný. Další specifický způsob myšlení dítěte předškolního věku se nazývá **fenomenismus**. Dítě posuzuje realitu na základě vlastní představy a odmítá ji opustit. Z tohoto důvodu nedokáže přijmout, že např. delfín není ryba, ale savec. Myšlení dítěte předškolního věku je vázáno na současnost. Tento jev se nazývá **prezentismus**. Při zpracovávání informací se u dítěte objevuje **magičnost**. Znamená, že dítě si

při vysvětlování jevů ve skutečném světě vypomáhá fantazií. Vlivem magičnosti dochází k pozměňování reality a její interpretace nemusí být správná. Dítě se vyznačuje tím, že přisuzuje vlastnosti živých bytostí neživým věcem. Tento jev se nazývá **antropomorfismus**. Předškolní děti dokáží rozlišit živé a neživé, i přes to jsou schopny tyto rozdíly opomíjet a přisuzovat neživým věcem vlastnosti živých stvoření.

U dítěte předškolního věku dochází k výraznému **emočnímu vývoji**. Ke konci období je dítě více schopné rozlišovat pocity při kontaktu s ostatními jedinci. Dítě dokáže projevat k ostatním náklonnost a sympatie, na druhou stranu také odmítnutí. Dítě dokáže své city slovně vyjádřit. Úzkost u dítěte bývá nejčastěji vyvolána obavou z odloučení od blízké osoby. Dítě má také obavy, že nebude okolím pozitivně přijato (Hort a kol. 2000).

Podle Langmeiera, Langmeiera a Krejčířové (1998) je dítě v tomto období více autonomní a není tak závislé na matce jako v předchozích obdobích. Dítě se dokáže zapojit do skupinové hry a začleňuje se do kolektivu dětí blízkého věku.

Vágnerová (2005b) uvádí, že dítě předškolního věku se oproti dítěti v batolecím věku vyznačuje menší citovou rozkolísaností a ve svém prožívání je více stabilní. Ovšem pořád u dítěte předškolního věku dochází k rychlému střídání nálad, např. se střídá pláč se smíchem. Tyto prožitky bývají intenzivní a vyplývají ze situace, ve které se dítě aktuálně nachází. Dítě předškolního věku má optimistický pohled na svět a dochází u něj k snižování množství nežádoucích emocionálních reakcí. Hněv a zlost se objevují méně, jelikož děti jsou schopné rozumět původu nepříjemných situací. Tyto negativní reakce se u dětí objevují zejména při styku s ostatními dětmi, při hromadění rozkazů nebo při zamezení činnosti ze strany dospělého. U dětí se objevují projevy strachu, které souvisejí s jejich fantazií. Děti jsou schopné vytvářet strašáky, příšery nebo různé přízraky a mají sklon se s ostatními dětmi vzájemně strašit. Děti mají různou míru úzkostnosti, a proto i jejich reakce na prožívání strachu jsou odlišné. Některé děti mohou mít velmi silné pocity strachu, které vedou až k nesamostatnosti a k závislosti na rodiči nebo blízké osobě. U dětí předškolního věku se vyvíjí smysl pro humor. Dětské vtipy nemají složitý význam. Rozvinutí smyslu pro humor značí schopnost dítěte důvěry ke svým kamarádům.

Podle Vágnerové (2005b) dochází v období předškolního věku k výraznému vývoji v sociální oblasti. U dítěte dochází k **socializaci** i mimo prostředí rodiny, tedy v mateřské škole. Socializace se uskutečňuje díky kontaktu dítěte s lidmi v jeho okolí. Dítě díky kontaktu s

ostatními lidmi rozvíjí svoji individualitu, tedy svoji osobnost. Pro rozvoj sociálního chování je velmi důležitá rodina, ve které dítě vyrůstá. V rodině se dítě učí komunikovat, být empatické, kontrolovat svoje emoce, vyjadřovat své názory atd. Vhodné rodinné prostředí vytváří v dítěti pocity jistoty. Díky pocitům jistoty dítě vnímá, že patří do určitého společenství. Pokud má dítě vhodné zázemí, vytváří se u něj vědomí vlastní existence a dítě je následně schopné přijímat nové role a adaptovat se v neznámém prostředí.

1.2 Tělesný a motorický vývoj

V předškolním věku se dítě začíná vytahovat, jelikož se mu začínají prodlužovat končetiny. Proporce těla se mění a postava dítěte na konci období začíná připomínat postavu dospělého člověka. Děti v tomto věku jsou flexibilní, jelikož ještě nemají ucelené kloubní spojení a kosti jsou spíše měkké. Kvůli tomuto důvodu je třeba pro děti vybírat vhodné cvičení, aby nedošlo k jejich poškození. V tomto období dochází rapidnímu růstu svalů a tím pádem dochází k intenzivnímu rozvoji v oblasti hrubé motoriky (Dvořáková, 2006).

V období předškolního věku nastává výrazný vývoj pohybových funkcí. Dítě se zdokonaluje v oblasti hrubé motoriky. V počátečních fázích vývoje nejsou pohyby zcela koordinované, ovšem v jeho průběhu se stávají automatickými. Dochází k zdokonalování pohybů, jako je běhání, skákání, plazení, chůze po nerovném povrchu atd. Na konci období je dítě schopné provádět náročnější činnosti, jako je jízda na koloběžce, lyžování nebo plavání. Ve vývoji dítěte dochází také k zdokonalování jemné motoriky. Dítě je schopné manipulovat s tužkou, nůžkami, jíst příborem nebo házet a chytat balón. U dítěte dochází k vyhraněnosti jedné ruky a snižuje se používání obou rukou při činnostech (Šimíčková - Čížková, 2003).

1.3 Nástup dítěte do mateřské školy

Nástup dítěte do mateřské školy hraje velkou roli v jeho životě. Podle Michalové (2012) představuje vstup dítěte do mateřské školy jeho oficiální vkročení do společnosti. Je třeba poznamenat, že každé dítě je individuální a záleží jen na něm, jak tuto velkou událost zvládne a za jak dlouhou dobu si mateřskou školu oblíbí.

Vágnerová (2005b) uvádí, že při nástupu do mateřské školy je důležité, aby bylo dítě dostatečně zralé. Je nutné, aby bylo schopné zůstat bez blízké osoby i v neznámém prostředí a dokázalo splnit jeho požadavky. Mateřská škola je místo, kde dítě navazuje nové kontak-

ty jak s vrstevníky, tak s učitelkou. Vztah mezi učitelkou a dítětem bývá blízký. Dítě by si k učitelce mělo vytvořit kladný vztah.

Při vstupu dítěte do mateřské školy by učitelka měla sloužit jako podpora dítěti. Učitelka napomáhá dítěti integrovat se mezi ostatní členy skupiny. Fungovat ve skupině ostatních dětí je pro dítě něco nového a musí se to nejprve naučit. Zejména prvorozené děti jsou zvyklé, že mají neustále plnou pozornost svých rodičů, a proto následně v mateřské škole vyžadují tuto pozornost od učitelky. Učitelky se mohou setkat s problémem, že dítě je příliš závislé a potřebuje jejich neustálou pozornost. Proto je nutné dítě co nejlépe integrovat, aby v budoucnu bylo závislé méně (Niesel, Griebel, 2005).

Podle Vágnerové (2005b) mají nezastupitelnou roli v životě dítěte vrstevníci. Kontakt s vrstevníky napomáhá dítěti v socializaci. Ve vztahu k ostatním dětem se dítě učí projevovat soudržnost. Dítě v mateřské škole má potřebu být kladně přijato a posuzováno ostatními členy skupiny. Dítě má snahu o sebeprosazení, ovšem pouze do určité míry, jinak by mohlo být skupinou zavrhnuto. Díky reakcím ostatních vrstevníků dítě pozná, které chování je přípustné a nepřípustné, a má šanci své chování „opravit“. Dítě se srovnává s ostatními dětmi, posuzuje své jednání a chování v závislosti na chování druhých. V mateřské škole se učí tvořit svůj vlastní názor a vyjadřovat ho před ostatními.

Vágnerová (2005b) uvádí, že při navazování vztahů se dítě může setkat s nezájmem druhých dětí, s jeho ignorováním a opomíjením a do určité míry je zatíženo konkurencí. Vztahy s vrstevníky ve třídě jsou rozhodně odlišné od vztahu s dospělými. Ve vztahu s vrstevníky hovoříme o souměrném vztahu, ve kterém mají obě strany obdobné postavení ve společnosti. Vztah s vrstevníky není tak spolehlivý jako vztah s dospělým. Dospělý jedinec poskytuje dítěti oporu a velmi důležitou jistotu v jejich vztahu, kterou nemůže ve stejné míře očekávat od vrstevníka.

Podle Matějčka (in Vágnerová, 2005b) se dítě v mateřské škole při kontaktu s vrstevníky dostává do různých situací, díky kterým nabývá nových zkušeností. Patří sem situace, ve které má dítě touhu prosadit samo sebe a ukázat, co umí. Situace přináší dítěti uspokojení, jelikož dítě zvyšuje svoje sebevědomí. Zkušenosti dítě nabývá také díky spolupráci s ostatními členy ve skupině. Učí se spolupracovat a respektovat druhé, např. při společném výtvarném tvoření, při skupinových hrách s pravidly atd. V mateřské škole se dítě učí projevovat vzájemnou oporu a soudržnost znevýhodněným jedincům. Při kontaktu s ostatními

děťmi mohou vznikat konflikty. Je důležité, aby dítě dokázalo tyto konflikty adekvátně vyřešit bez přítomnosti agresivního chování. Vztah mezi jedinci by měl fungovat i nadále. V mateřské škole se dítě může setkat s odmítnutím ze strany jiného dítěte. Dítě by mělo být schopné pocity při odmítnutí zvládnout.

Při nástupu dítěte do mateřské školy je důležité překonat emoce, které s tímto přechodem souvisí. Dítě může prožívat úzkosti a obavy, které se vážou na delší odloučení od rodiče (Niesel, Griebel, 2005). Podle Michalové (2012) mohou být některé adaptační problémy způsobeny rodiči. V některých případech může být dítě na matce závislé. Rodiče v těchto situacích většinou jednají neuvědomělými způsoby, například se obávají toho, jak dítě situaci zvládne, ačkoliv si vede dobře. Pro rodiče může být překvapením, že si vede dobře a nemá v mateřské škole problémy.

2 STRACH A ÚZKOST U DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

V úvodu kapitoly si definujeme a vysvětlíme pojmy strach a úzkost. Dále se zaměříme na vznik, vývoj a projevy úzkosti a strachu u dítěte. V kapitole se budeme zabývat tím, jak mohou rodiče předcházet vzniku úzkosti a strachu u dětí, ale také tím, jak mohou tyto pocity u dětí vytvářet.

Vymětal a kol. (2007) uvádí, že úzkost společně se strachem lze označit jako psychické stavy a děje, které jsou součástí našeho mentálního života. Tyto dva jevy spolu úzce souvisí a je náročné mezi nimi určit rozdíly. Je nutné podotknout, že prvotním záměrem těchto emocí bylo bránit člověka před možným nebezpečím a pomáhat mu v adaptaci. Z toho vyplývá, že úzkost a strach jakožto emoce nemají v životě jedince pouze negativní význam. Tyto dvě emoce do života jedince patří a jejich výskyt je v pořádku, pokud se objevují ve zvládnutelné míře. Problém nastává, když jedince omezují a ohrožují jeho zdraví. Praško (2005) uvádí, že problém začíná v momentě, kdy se pocity úzkosti a strachu objevují příliš často, trvají delší dobu a jejich intenzita je nepřiměřeně velká.

Shodujeme se s tvrzením, že pokud se tyto emoce objevují u jedince v neohrožující míře, tak mají v jeho životě pozitivní význam. Z vlastní zkušenosti posuzujeme, že si většina lidí dokáže představit situace, ve kterých pociťovali strach, nebo dokonce úzkost. V takových situacích jsme mnohem obezřetnější a vnímavější k okolním podnětům.

Podle Říčana a Krejčířové (2006) se tyto emoce vyskytují také u dětí. Dítěti slouží k tomu, aby mu poskytovaly znamení možného ohrožení. Jestliže se tyto emoce vyskytují u dítěte ve zvládnutelné míře, tak je to v pořádku. Je nutné si uvědomit, že v každém období ve vývoji dítěte lze určit množství podnětů, které u něj vyvolávají strach. U dětí se předpokládá výskyt separační úzkosti, ale také strach z neznámých lidí v období kojeneckém a batolecím. Tyto jevy by měly v průběhu vývoje u dětí odeznívat.

2.1 Vymezení základních pojmů

Strach můžeme definovat jako pocit nepokoje a napětí v situacích, kdy se cítíme ohrožení nebo na toto ohrožení pomyslíme (Sillamy, 2001). Rogge (1999) uvádí, že strach slouží k tomu, aby jedince ochraňoval a napomáhal mu v přežití. Slouží jedinci jako mentální příprava na stav možného nebezpečí. Podle Stuchlíkové (2002) lze strach chápat také jako

emocionální stav, který bývá doprovázený touhou uniknout nebo hrozící podnět zlikvidovat napadením. Strach napomáhá jedinci získat přehled v nestálém prostředí.

Úzkost je součástí standardních pocitů, které jedinec pociťuje běžně ve svém životě podobně jako štěstí, lásku, nadšení nebo žal. Úzkost u jedince funguje jako výstražný signál, který se vyskytuje v rizikových, nekontrolovatelných a ohrožujících situacích. Úzkost se u jedince vyskytuje také v situacích, kdy má překonat nějakou překážku. Zejména v situacích, kdy se od jedince vyžaduje určitý výkon, mu úzkost napomáhá k tomu, aby vyvinul co největší úsilí k překonání a zvládnutí dané situace. Úzkost také ochraňuje jedince před příliš nebezpečnými činy, které by nemusel zvládnout a mohly by ho ohrozit (Morschitzky, Sator, 2014).

U úzkosti si jedinec neuvědomuje zdroj, který u něj tento stav vyvolává. Tato reakce vzniká v momentě, kdy jedinec očekává hrozbu nebo se cítí ohrožený. Pro jedince je toto očekávání horší než situace, kterou dobře zná, a proto úzkost obvykle bývá prožívaná hůře než strach (Vymětal a kol., 2007).

Nakonečný (2000) rozlišuje tři druhy úzkosti. První druh označil jako reálnou úzkost vyplývající z reálného strachu z určitého podnětu. Toto označení vytvořil Freud, který neuváděl rozdíl mezi strachem a úzkostí. Druhá je neurotická úzkost, při které se jedinec obává, že nedokáže ovládat své pudy. Jako třetí druh úzkosti uvádí morální úzkost způsobenou sebekázní.

K pojmu úzkost se úzce váže pojem úzkostnost. Vymětal a kol. (2007) uvádí, že úzkostnost lze chápat jako součást jedince vyjadřující jeho dlouhodobější charakteristiku. Úzkostnost se u jedince může vyskytovat vlivem genetiky, ale může se utvářet během prvních let života dítěte při navazování prvních vztahů s ostatními lidmi.

V některých případech se úzkost u jedince objevuje ve větší a nezvládnutelné míře. V takovém případě hovoříme o úzkostné poruše. Úzkostné poruchy jsou charakteristické nadměrnou úzkostností, kterou mohou doprovázet prudké záchvaty úzkosti nebo intenzivní strach. Úzkostná porucha se projevuje nadměrnou úzkostí, či strachem trvajícím alespoň 6 měsíců. Děti s touto poruchou mají potíže se zvládnutím svých pocitů a svého chování. Tato porucha má negativní vliv na vývoj dítěte (Vágnerová, 2005a).

Úzkost lze označit jako patologickou, jestliže je „nadměrná, přetrvávající a interferuje-li s běžným fungováním dítěte, brzdí-li jeho další vývoj v jedné či více vývojových oblas-

tech.“ (Říčan, Krejčířová, 2006, s. 226) Berkow et al. (in Vágnerová, 2005a) uvádí, že u 5 – 7 % dětí v populaci se vyskytuje přítomnost úzkostné poruchy. Podle Matějčka (1991) se problémy s úzkostí u dětí vyskytují přibližně na třetím místě. Popud k návštěvě psychologa vychází častěji ze strany rodičů, jelikož lékař nemusí při klasické prohlídce zaznamenat problémy s úzkostí.

Do emočních poruch se začátkem specifickým pro dětství se podle MKN-10 zařazuje:

- separační úzkostná porucha v dětství
- fobická úzkostná porucha v dětství – strachy dětí vzniklé v závislosti na vývojové fázi, ale mají abnormální stupeň
- sociální úzkostná porucha v dětství – dítě se vyznačuje obavami z neznámých lidí, z neporozumění sociální situace, pociťuje úzkost v cizích a sociálně ohrožujících situacích
- porucha sourozenecké rivality – objevuje se u dítěte po narození mladšího sourozence, ale diagnostikuje se v případě, že trvá neobvykle dlouhou dobu
- jiné dětské emoční poruchy – do této skupiny patří poruchy identity a nadměrně úzkostná porucha
- dětská emoční porucha nespecifikovaná

Fobie je iracionální a neodůvodněný strach z některých předmětů, nebo situace. Jedinec se fobii snaží eliminovat tím, že se záměrně vyhýbá jevům, které u něj tuto formu strachu vyvolávají (Sillamy, 2001). Podle Vymětala (2004) jsou způsobeny negativní zkušeností jedince, která se může stát jednou, ale také opakovaně. Fobii může dítě získat tím, že ji odpozoruje od ostatních dětí.

2.2 Vznik a vývoj strachu a úzkosti

U úzkostných poruch je velmi obtížné určit přesné příčiny vzniku. Je ovšem známo, že tyto příčiny jsou způsobeny multifaktoriálně. To znamená, že vznikají díky přítomnosti více faktorů. Různé faktory způsobující vznik úzkostných poruch na sebe vzájemně působí. Mají vliv na to, jak závažné budou projevy poruch a také na to, jak dlouho budou tyto potíže trvat (Říčan, Krejčířová, 2006).

Vymětal a kol. (2007) uvádí, že úzkost může být způsobena **vývojem jedince**. Jedinec si během svého života osvojuje určité formy chování a prožívání, ovšem ty se během vývoje mění. Jedinec se vlivem vývoje vzdaluje od svých stávajících forem chování a prožívání a získává nové a dokonalejší formy. To znamená, že jedinec ustupuje od svých stálých jistot, což u něj může vyvolat pocity ohrožení a možné hrozby. Vymětal (2004) uvádí, že dalším faktorem podílejícím se na vzniku úzkosti jsou **biologické dispozice**, tedy kvalita centrálního nervového systému a genetická výbava jedince. Na vzniku úzkosti se podílí získané **zkušenosti** jedince, tedy vliv prostředí a učení.

Nelze přesně určit, jak výrazně se na vznik úzkosti a strachu podílí vrozenost a jaký má vliv prostředí. Tyto dvě skupiny nelze od sebe separovat, jelikož se vzájemně ovlivňují. U jedinců, kteří se vyznačují nadprůměrnou úzkostí lze očekávat větší vliv vrozenosti. U člověka trpícího mírnější formou úzkosti, lze předpokládat silný vliv prostředí. Vliv na to, jakou podobu strach bude mít, má u dětí výchova, ale také vlastní zkušenost. Děti díky svým vlastním, ale také převzatým zkušenostem zjišťují, co je pro ně ohrožující a co jim může ublížit (Vymětal, 2004).

U dítěte má na vznik úzkosti vliv také rodina, dále škola nebo společenství lidí, ve kterém dítě vyrůstá a žije. U rodičů projevujících se úzkostně lze předpokládat, že jejich děti budou také úzkostné. Příčinou tohoto jevu může být nadměrná péče o dítě, při které nedochází k adekvátnímu nabývání sebevědomí. Na druhou stranu mohou rodiče přistupovat k dítěti autoritativně a zabraňovat jim v jejich samostatnosti, nezávislosti a omezují jejich volnost (Morschitzky, Sator, 2014).

První zkušenost s úzkostí zažívá jedinec při svém narození a jedná se o **porodní trauma**. Dítě prožívá úzkost kvůli separaci od těla své matky. U dětí v novorozeneckém období existuje tzv. **úleková reakce**. Tento jev lze popsat jako reakci na hlasitý zvuk nebo nepředvídanou změnu polohy těla, při které děti rozpřáhnou horní končetiny (někdy i dolní) a následně je přitáhnou k tělu. Tato reakce je vrozená, patří do vývoje dítěte a objevuje se před příchodem strachu. Děti v období od 6. měsíce začínají sedět a ložit. Díky těmto činnostem si děti osvojují nové zkušenosti a kolem 8. měsíce se u nich objevuje strach z cizích osob. Děti se snaží přilákat rodiče pláčem. V průběhu vývoje do třetího roku lze u dětí sledovat **reálný strach**, získaný zejména díky interakci se světem. Děti se bojí nepoznaných a neobvyklých věcí. V tomto období se děti bojí opuštěnosti nebo prostorů, ve kterých není příliš mnoho místa. Od třetího roku života začínají úzkosti a strachy u dětí vznikat na

základě jejich představ a bohaté fantazie. Děti se bojí příšer, přízraků nebo také různých tragédií. Bohaté představy vytvářejí u dětí problém s usínáním. Následně se děti domáhají přítomnosti blízké osoby (Vymětal, 2004).

Podle Říčana a Krejčířové (2006) se u dětí předškolního věku vlivem bohaté představivosti a magického myšlení objevují dočasné strachy, nebo dokonce fobie, zaměřené především na hmyz, zvířata, zloděje apod. Tyto fobie vznikají velmi rychle, jelikož děti v tomto věku nejsou schopné jasně odlišit fantazii od reality. Pokud fobie nejsou posilovány, tak se také rychle vytratí. Vymětal (2004) uvádí, že fobie, jakožto velmi intenzivními a nevysvětlitelnými strachy, mohou být způsobeny negativním zážitkem nebo je dítě může získat prostřednictvím pozorování jiných dětí a dospělých.

2.3 Projevy strachu a úzkosti

Vymětal (2004) uvádí, že strach a úzkost mají stejné projevy, jelikož oboje vyjadřují odezvu na ohrožení.

Lang (in Silverman, Field, 2011) uvádí, že úzkost v sobě zahrnuje 3 hlavní součásti: motorickou reakci, kognitivní reakci a fyziologickou reakci. Motorickou reakci lze charakterizovat jako únik nebo vyhýbavé jednání. Tato reakce zahrnuje také neklid při prožívání úzkosti nebo naléhavé prosby o pomoc. Kognitivní reakcí na úzkost jsou obavy jedince vzniklé z této situace. Na fyziologické úrovni dochází k vegetativnímu podráždění (pot, zvýšená srdeční frekvence).

Zvýšená úzkost se projevuje různými způsoby, závisících na vývojovém stádiu jedince. V období předškolního věku je náročné projevy úzkosti specifikovat. Nadměrnou úzkost lze pozorovat zejména ve změnách chování dítěte, popřípadě v určitých výstřednostech. Dítě se zvýšenou úzkostí má problém fungovat samostatně a nemá takový zájem o své okolí. Z věcí, které dítě nezná, má nadměrné obavy. Svoji vnitřní tenzi ventiluje pravidelně se opakujícími činnostmi (cumlání prstu, okusování nehtů, drásání kůže atd.) (Vágnerová, 2005a).

Podle Vágnerové (2005a) se děti s nadměrnou úzkostí vyznačují poruchou emotivity, poruchou kognitivních funkcí, změnami v chování a fyzickými potížemi. První oblastí jsou **poruchy emotivity**. U dítěte lze sledovat celkovou podrážděnost a našťvanost. Dítě se vyznačuje také větším množstvím nejasných a nekonkrétních obav. Dítě se cítí ohroženo i v situ-

acích, které se dějí běžně a nemají ohrožující charakter. Tyto pocity vyvolávají časté a nevýznamné podněty, a proto se jim dítě snaží vyhýbat. To je důvod, proč dítě nemá zájem o nové zkušenosti nebo o navazování nových vztahů. U dětí se objevuje také dlouhotrvající tenze, kvůli které se nedokážou uvolnit. Děti mohou trpět také depresemi, vznikajícími jako reakce na potíže vzniklé nadměrnou úzkostí. Do druhé oblasti spadají **poruchy kognitivních funkcí**. Děti se zvýšenou úzkostí mají odlišný způsob uvažování a také přístup ke světu, vyznačují se i pesimistickým myšlením. Posuzování reality je u nich nepřesné, jelikož nedokáží rozpoznat, která situace je ohrožující a která ne. U dítěte může způsobit úzkost také pouhá myšlenka na situaci. V tom případě se jedná o anticipační úzkost. Situace, která u dítěte vyvolává úzkost, nemusí vůbec nastat. Děti trpící úzkostí mají negativní smýšlení o svojí vlastní osobě. Připadají si podřadně, neustále si myslí, že oni jsou ti špatní, a mají strach, že je jejich okolí bude negativně posuzovat. Tyto děti si nevěří a potřebují, aby je někdo utišoval a upokojoval. Dále lze u dětí se zvýšenou úzkostí sledovat **změny v chování**. Dítě s úzkostí má problém s usměřňováním svých pocitů. Jeho jednání se může zdát nevhodné a bezcílné, ovšem s přihlédnutím na jeho pocity jsou jeho projevy adekvátní. U dítěte se může vyskytovat také agrese. Dítě pod vlivem úzkosti reaguje agresivně, aby načerpalo pocity sebejistoty. V tomto případě slouží agrese jako ochrana dítěti před úzkostnými pocity. Opačným jevem je apatie, kdy se dítě jeví jako utlumené a nemá zájem o činnost. Některé děti jsou kvůli strachu z neúspěchu velmi důsledné a snaží se být dokonalé ve všech směrech. Na druhou stranu mohou nároky na ně kladené neustále odsouvat, jelikož si myslí, že jsou pro ně nezvládnutelné. Děti se mohou vyznačovat zvýšenou izolovaností. Dítě má tendence stranit se těm podnětům, které u něj vyvolávají pocity ohrožení. Tato reakce je pro dítě v dané situaci efektivní, ovšem na druhou stranu dítě přichází o řadu zkušeností a ochuzuje tím samo sebe. U úzkostného dítěte lze pozorovat **fyzické potíže**. Dítě se může jevit jako unavené, jeho celková harmonie je narušena. Dítě může mít problémy s příjmem potravy nebo se spánkem. Do dalších obtíží fyzického charakteru lze zařadit silné bušení srdce, chvění se, závratě, nadměrné pocení, potíže s dýcháním nebo trávicí potíže. V tomto případě mohou být tyto projevy hodnoceny jako tělesné onemocnění, ovšem jejich vznik pochází z psychického problému.

2.4 Zvládání úzkosti

V okamžiku, kdy se u jedince začne úzkost vyskytovat, se začínají spouštět různé mechanismy, díky kterým dochází ke zvládání této emoce. Jedním z nejnámějších mechanismů jsou obranné mechanismy, mezi které patří například **racionalizace** nebo **odstup**. Při odstupu se jedinec snaží zachovat klid a používá při tom různé strategie, např.: počítá do deseti a pomalu při tom dýchá. Dochází tak k uklidnění tělesného stavu a jedinec tak může poodstoupit od toho, co mu způsobuje úzkost. Tato strategie bývá doprovázena jevem racionalizace. U tohoto jevu se snažíme přesvědčit sami sebe, že ze situace, která u nás úzkost způsobuje, nemusíme mít strach. Dalším mechanismem pro zvládání úzkosti je **projekce**. Tuto strategii používáme v případě, kdy je naše úzkost nejasná a snažíme se co nejrychleji označit to, co ji způsobuje. U projekce se jedinec nezaměřuje na svůj vlastní strach, problém hledá u někoho nebo něčeho jiného, a ne sám u sebe (Kast, 2012).

Při překonávání strachu u dětí funguje forma nápodoby. Děti mají šanci pozorovat ostatní děti, jak se vyrovnávají se strachem a úzkostí v nepříjemných situacích. Jestliže děti reagují klidně, může se tento způsob reagování přenést na dítě, které si tento způsob reagování osvojí. Další způsob, jak překonávat úzkost u dětí, je hra. Jedná se o spontánní hru, do které děti zapojují svoji fantazii a představivost. Během hry se dítě zbavuje negativních pocitů, uvolňuje se a zvyšuje svoji sebejistotu. Fantazie ve hře může dítěti sloužit k překonávání strachu (Vymětal, 2004).

2.5 Působení rodičů na strach a úzkost u dětí

Podle Vymětala (2004) je pro předcházení úzkosti a strachu důležité naplňovat potřeby dítěte. Při naplňování jejich potřeb dochází k snižování nadměrné úzkosti, ustrašenosti a také pocitů podřadnosti. Nejvhodnější chování k dítěti projevují empatictí rodiče. Na druhou stranu rodiče, kteří projevují ambivalentní vztah k dítěti, přispívají ke vzniku úzkosti, plachosti a bojácnosti u dětí. Pro děti je v tomto případě přístup ze strany rodičů nepochopitelný a nepředvídatelný. Díky naplnění potřeby bezpodmínečné akceptace lze předcházet vzniku strachu a úzkosti u dětí. Pokud dítě vyrůstá a žije v domově, kde ho ostatní

akceptují, získává pocit důvěry a jistoty. Tyto pocity následně pociťuje k vlastní osobě, ale také ke světu. Dítě poté důvěřuje samo sobě, ale také ostatním osobám. Nízkou důvěru k dítěti lze považovat jako zdroj nežádoucích pocitů, tedy úzkosti a strachu. U dítěte je v rámci prevence úzkosti nutné vybudovat zdravé sebezpojetí. Je důležité, aby si uvědomilo svoji vlastní hodnotu a mělo náležité sebevědomí. Dítě, které v sebe věří, je adekvátně sebevědomé a smělé. Na druhou stranu děti, které v sebe nevěří, jsou více emočně nestálé a úzkostné. Sebezpojetí, tedy vnímání sama sebe, se u člověka mění během života. Zdravé sebezpojetí se u dítěte projevuje tak, že se dokáže adekvátně vypořádat s podněty, které na něj působí a nevyvolávají v něm úzkost, strach nebo pocity viny. Na druhou stranu nežádoucí vliv mohou mít rodiče, kteří se ke svým dětem chovají příliš ochranně a věnují jim nadměrnou péči. Dítě má neustále pod dohledem a kontrolují ho. Takové jednání s dítětem vyústí k nadměrné závislosti dítěte na rodiči a dítě postrádá schopnost být samostatné. Zvýšená fixace se projevuje také u rodičů, kteří dítě očekávali dlouho, zejména rodiče staršího věku.

V rodině dítěte se lze setkat také s ambivalentním postojem rodiče. U těchto rodičů se projevují pozitivní i negativní reakce na dítě. U rodiče je charakteristická komunikace na dvou úrovních. To znamená, že rodič s dítětem komunikuje, ale jeho mimika neodpovídá obsahu řečeného. U tohoto postoje lze sledovat nevyrovnanost v chování s dítětem. Rodič vyjadřuje dítěti náklonnost, ovšem i za malý prohřešek dítě neúměrně potrestá. U dítěte takové jednání vyvolá chaos, rozrušení, rozkolísanost a neklid, jelikož neví, co se od něho vyžaduje. Pokud mají tyto projevy ze strany rodiče delší trvání, vytvářejí u dítěte úzkost. Dalším faktorem přispívajícím k nárůstu úzkosti je nežádoucí zkušenost dítěte, např. týrání. Díky vztahu s rodiči nebo jinými blízkými osobami si dítě může osvojit různé způsoby, jak se s úzkostí vyrovnat (Vymětal, 2004).

3 SEPARAČNÍ ÚZKOST

V kapitole se budeme zabývat pojmem separační úzkost. Tento pojem si v úvodu kapitoly definujeme a vysvětlíme. V kapitole se dále zaměříme na vývoj separace, projevy separační úzkosti a možnosti ovlivnění ze strany rodičů.

Separální úzkost lze definovat jako „úzkost, kterou dítě reaguje na odloučení od matky.“ (Vymětal a kol., 2007, str. 49). Říčan a Krejčířová (2006, str. 227) uvádí, že separační úzkost je „úzkostná reakce dítěte na skutečné či hrozící odloučení dítěte od matky, eventuálně od jiné pro dítě důležité osoby...“

Vymětal a kol. (2007) uvádí, že separační úzkost se u dítěte vyskytuje jako součást zdravého vývoje. Začíná se projevovat kolem 7. a 12. měsíce života dítěte. Před separační úzkostí se u dítěte objevuje úzkost s neznámých lidí, při které lze zjistit, zda dítě dokáže rozpoznat svoji matku od cizích osob. Nejintenzivněji se separační úzkost projevuje do 14. až 18. měsíce věku dítěte a během jeho vývoje by měla zaniknout.

Ve třetím roce života by dítě mělo být schopné zvládnout krátké odloučení od blízké osoby. V některých případech separační úzkost nezanikne a přetrvává nadále i v dalších letech života dítěte. Separální úzkost je nejlepší zaznamenat v jejich počátcích při mírných projevech. Při pozdějším odhalení hrozí vznik trvalé úzkosti, která má dlouhodobý charakter. Tato úzkost se projevuje v přibližně stejné míře u chlapců i dívek (Hort a kol., 2000).

Na příčiny vzniku separační úzkosti existuje více vysvětlení. První pohled nabízí **behaviorální psychologové**. Tvrdí, že dítě během nepřítomnosti blízké osoby (matky) prožívá nepříjemné stavy. Dítě si tuto situaci zapamatuje a do budoucna je opuštění blízké osoby pro něho výstrahou, že mu hrozí výskyt těchto nepříznivých stavů znova. Jako druhý lze uvést **etologický přístup**. Tento přístup chápe separační úzkost jako přirozenou součást jedince. Separální úzkost slouží k tomu, aby jedinec neopustil osobu, která se o něj stará a zabezpečuje jeho přežití, např.: zajišťuje mu potravu, bezpečí atd. Dále tvrdí, že blízká osoba zná postupy sloužící k eliminaci úzkosti. **Kognitivní autoři** poukazují na velký vliv prostředí, ve kterém se dítě nachází. Tvrdí, že síla této reakce závisí na tom, zda se dítě nachází ve známém nebo neznámém prostředí (Vymětal a kol. 2007).

3.1 Vývoj separace u dětí

Podle Michalové (2012) probíhá separace u dětí od druhého roku jejich života. Součástí separačního procesu existuje etapa nazývaná se praktikující fáze, ve které dítě díky svým rozvinutým motorickým schopnostem začíná objevovat svět, ovšem neustále je v přítomnosti blízké osoby. V době, kdy dítě postrádá matku, se k ní znovu vrátí, a získá tak pocit jistoty.

Mahlerová (in Říčan, Krejčířová, 2006) uvádí vývoj separace ve třech fázích. Jako první je fáze **normálního autismu**. Tato fáze probíhá v 1. měsíci života dítěte. V tomto období dítě vynakládá úsilí zejména na snížení napětí a uspokojení svých vlastních potřeb. U dítěte je hlavní aktivitou spánek. Dítě se už v tomto období vyznačuje zaujetím o své okolí, je schopné poznat rozdíl mezi hlasem své matky a hlasy neznámých žen. Momenty, kdy dítě projevuje zájem o své okolí, netrývají příliš dlouho. Druhou fází je **normální symbióza**. Tato fáze probíhá v období od 2. do 4. měsíce. Dítě spolu s blízkou a pečující osobou představují celek, který se vymezuje od jejich okolí. Dítě se nediferencuje od své matky, ovšem okolí už rozlišit dokáže. Další fází je **proces separace-individuace**. Závěrečná fáze probíhá od 4. do 36. měsíce. Do této fáze spadají 4 subfáze:

- diferenciaci
- procvičování
- navazování vztahů nebo znovusblížení
- individuace

Diferenciace probíhá od 4. do 10. měsíce. Dítě rozlišuje svoji matku od druhých lidí. Má v tomto období výrazný zájem prozkoumávat okolí, ale také své nebo matčino tělo. V tomto období lze pozorovat začínající strach z neznámých lidí. Na konci této fáze se objevuje separační úzkost.

Procvičování probíhá u dítěte od 10. do 16. měsíce. Toto období je charakteristické tím, že se dítě iniciativně oddaluje od matky. Dítě ovšem potřebuje získat jistotu pro další objevování, a proto přichází zpět ke své matce. I přes samostatné objevování dítě potřebuje cítit přítomnost matky a frekventovaný kontakt s ní, jelikož by mohlo dojít k navýšení intenzity

separační úzkosti. Násilná separace má na dítě velmi negativní vliv. Může vést k ustrnutí vývoje nebo k jeho regresi.

Navazování vztahů nebo znovusblížení probíhá od 16. až do 25. měsíce života dítěte. Toto období je charakteristické tím, že dítě aktivně vyhledává kontakt s ostatními lidmi a vytváří si vztahy s osobami ve svém okolí. Dítě zaujímá k matce protichůdné citové postoje. Dítě vyžaduje neustálou blízkost matky, ovšem zároveň se k ní staví odmítavě, nepřátelsky, a dokonce nenávistně. Násilná separace může v tomto období u dítěte vyvolat regresi.

Individuace se u dítěte objevuje od 25. měsíce a trvá do 36. měsíce. Dítě si zevnitřňuje podobu matky a kolem třetího roku života je schopné vydržet delší separaci od matky, např.: docházka do mateřské školy.

3.2 Projevy separační úzkosti u dětí

Nadměrná úzkost dítěte při odloučení od blízké osoby se projevuje různými způsoby. Dítě má zdánlivé obavy, že se blízká osoba od něj vzdálí a už nepřijde zpět. Dítě se také obává toho, že se blízké osobě něco přihodí. Dítě trpící separační úzkostí se snaží vyhnout docházce v mateřské škole a neustále váhá, zda do mateřské školy jít. Úzkostné dítě má problémy s usínáním v mateřské škole, pokud není v přítomnosti blízká osoba. Dítě má zlé sny, mohou se vyskytovat noční můry. V domácím prostředí má dítě neustálý strach z toho, že by mělo zůstat samo doma, bez blízké osoby. Při odloučení dítěte od matky se mohou objevovat tělesné potíže, např. nevolnost, bušení srdce, dávení, bolest hlavy nebo břicha. Dítě se separační úzkostí bývá tiché a introvertní, může působit až utlumeně. Dítě vykazuje dobré výkony, ovšem neustále se u něj vyskytuje strach z neúspěchu. Dítě se separační úzkostí se vyznačuje i dalšími obavami, strachy a úzkostmi, např. strach z úmrtí, ze zranění, strach o blízké osoby, pokud nejsou v jeho přítomnosti (Hort a kol. 2000).

Silverman a Field (2011) uvádí, že separační úzkost se projevuje poruchami spánku a nočními můrami. Dalším velmi častým projevem je pláč a prosby v momentě, kdy blízká osoba dítě opustí. Během separace může mít dítě somatické potíže a obavy ze samoty.

3.3 Působení rodičů na dítě se separační úzkostí

Dítě si během svého vývoje utváří vztah k blízkým osobám, které o něho pečují a věnují se mu. Podle toho, jak citlivě tyto osoby reagují na potřeby dítěte, vzniká různě kvalitní vztah mezi dítětem a blízkou osobou. Pro zjištění kvality vztahu mezi dítětem a blízkou osobou lze pozorovat dítě v situaci, která u něj způsobuje rozpačitost, dále sledovat jeho reakci při tomto jevu, reakci blízké osoby a nakonec reakci dítěte, ve které se projeví, zda znovu získalo jistotu. První kvalitu vztahu lze označit jako spolehlivé pouto, při které se dítě v okamžiku znejistění obrací na blízkou osobu a získává od ní útěchu. Dále je to nejistě - vyhýbavé pouto, při kterém dítě vyhledává blízkou osobu při znejistění, ovšem blízká osoba se chová odmítavě a posílá dítě zpět. Poslední je nejistě - ambivalentní pouto, při kterém se dítě obrací na blízkou osobu, není ovšem přesvědčeno o její spolehlivosti (Niesel, Griebel, 2005).

Rodiče dítěte se separační úzkostí bývají nadměrně ochraňující a vyznačují se nejistým jednáním. Takové jednání u dítěte přispívá k vytvoření dalších projevů úzkosti, nebo jejich zhoršení. Rodiče si s úzkostí u dítěte nevědí rady a neumí s dítětem jednat správnými způsoby. Vznik separační úzkosti hrozí více u dětí, jejichž rodina se rozpadla. Zvýšené riziko vzniku separační úzkosti se vyskytuje u dětí, které prožily větší životní změnu, např. změna místa pobytu nebo změna školy. Velký vliv na vznik separační úzkosti má také onemocnění nebo smrt člena rodiny, alkoholismus nebo deprese v rodině (Hort a kol., 2000).

Vymětal (2004) uvádí, že ke svému dítěti by rodič měl být trpělivý a měl by ho plně akceptovat. Dítě by měl povzbuzovat a snažit se ho chválit. Rodič je pro dítě příkladem správného jednání a měl by být k dítěti otevřený a upřímný. Dítěti by měl naslouchat a dát mu možnost vlastního vyjádření. Není vhodné dítě trestat nebo používat násilné opatření.

Michalová (2012) uvádí, že projevy dítěte při loučení, jako je pláč nebo křik, by měl rodič akceptovat a neměl by mu je vyčítat. Rodič by neměl dítě srovnávat s ostatními a vyčítat mu, že ostatní děti už nepláčou nebo že to je nějaká potupa. Podobným tvrzením rodič snižuje sebedůvěru dítěte. Není také vhodným postupem dítěti něco slibovat a uplácet ho. Lepší způsob je motivovat dítě na činnosti v mateřské škole. Následně mu může pobyt v mateřské škole utéct rychleji. Je vhodné dítěti připravit oblíbenou aktivitu, která ho zaručeně zabaví. Dítě na smutek zapomene mnohem rychleji. U dítěte se separační úzkostí je nutná okamžitá terapie. Hlavní snahou terapie je navrátit dítě do prostředí mateřské školy

s postupným prodlužováním doby pobytu a zkoušení separace od matky nebo jiné blízké osoby. Také je vhodné, aby dítě do mateřské školy vodila jiná osoba než matka. V průběhu terapie a nápravy dítěte je důležité poskytovat rodině pomoc a podporu, upřímně diskutovat o problémech dítěte a spolupracovat nejen s mateřskou školou, ale také s odborníky (Hort a kol., 2000).

4 DOSAVADNÍ VÝZKUMY

V kapitole popisujeme výzkumy zaměřující se na reakce dítěte při odloučení od blízké osoby. Uvádíme tři výzkumy, výzkum Shirleyové, Heatherse a společný výzkum Mac-cobyové a Feldmanové s dodatkem o navazujícím výzkumu Marvina. Dva výzkumy byly zaměřené na děti mladší ve věku od dvou do tří let. Uvádíme zde také výzkumy, ve kterém se sledovalo chování dětí při odloučení ve věku od čtyř do sedmi let.

Řada psychologů se zabývala chováním dětí při odloučení od blízké osoby, například při nástupu do mateřské školy. Tito psychologové nahromadili důkazy o tom, že pro děti, které nastupují do mateřské školy před dovršením třetího roku života, je tento zážitek nepříjemný a stresující. Pokud je zdravý vývoj vazebného chování opomíjený a touha osamostatnit dítě veliká, předpokládá se vznik praktik, při kterých jsou děti i rodiče zbytečně vystaveny úzkosti (Bowlby, 2012).

4.1 Výzkum Shirleyové

První výzkum zaměřující se na úzkost dítěte při odloučení od blízké osoby provedla Shirleyová (in Bowlby, 2012) v roce 1941. Výzkumu se zúčastnilo 199 dětí, z toho 101 chlapců a 98 dívek. Děti byly ve věku od dvou a půl a osmi roky. Děti byly bez matky celý den ve zdravotním středisku. Zde byly pozorovány a podstoupily psychologické a lékařské vyšetření. Děti středisko navštěvovaly v půlročních intervalech po dobu tří let. Při nástupu do střediska měly děti od dvou do pěti let. Děti byly vystaveny třem situacím, během kterých se sledovalo jejich duševní rozrušení. První situace byla loučení s matkou, druhá představovala hru na středisku a třetí shledání s matkou na konci dne. Přibližně polovina dětí ve věku od dvou do čtyř let byla rozrušená při loučení na začátku dne a také při opětovném setkání na konci dne. Toto rozrušení mělo klesající tendenci s rostoucím věkem dětí, ovšem nekleslo pod 30 procent rozrušených dětí na konci dne. Během hry s milou opatrovatelkou je procento rozrušených dětí značné – 40 procent u dětí mezi dvěma a třemi roky, 20 procent u čtyřletých a 15 procent u dětí od pěti do sedmi let. Děti své rozrušení projevovaly pláčem, voláním matky a dalšími způsoby. Některé děti celou dobu stály a bylo obtížné je upokojit, některé vyjadřovaly neklid a pohupovaly se neustále z jedné nohy na druhou. Některé děti celou dobu vyhlížely z okna a čekaly na rodiče – tyto děti nezajímala hra s ostatními. Téměř polovina starších dětí výslovně projevila touhu po matce. U spousty

děti, které nedávaly najevo neklid během celého dne, se rozrušení dostavilo při opětovném setkání s matkou. Ve všech věkových skupinách bylo méně rozrušených dívek než chlapců. U dívek byla vydatnost a trvání jejich rozrušení slabší než u chlapců. Nejvíce rozrušené byly děti ve věku tří let, mladší děti si dostatečně neuvědomovaly, co se bude během dne dít, a neměly obavy z toho, co se stane. Tříleté děti si tuto skutečnost uvědomovaly více, zejména po více návštěvách střediska. Na návštěvu střediska v době nepřítomnosti matky si děti nezvykly a také se jí obávaly. Z výzkumu vyšlo najevo, že po několika návštěvách střediska bývaly děti stále rozrušené a měly obavy, ačkoliv už situaci poznaly. Větší rozrušení děti projevovaly na začátku dne. Děti ve věku od pěti let a starší se uklidnily rychleji.

4.2 Výzkum Heatherse

Výzkum Heatherse (1954) je odvozený od výzkumu Shirleyové, je ovšem omezen na nejmladší děti. Ve své knize ho popisuje Bowlby (2012). Výzkum se zaměřuje na reakce dětí při odchodu z domova do mateřské školy. Výzkumu se zúčastnilo třicet jedna dětí ve věku od dvou do tří let. Reakce a odloučení byly pozorovány během prvních pěti dnů docházky dítěte do mateřské školy. Pro dítě vždy přišel student, kterého dítě neznalo a zavezl ho autem do mateřské školy. Matka se s dítětem loučila u dveří a student sám dítě odnesl k autu.

Byl vytvořen seznam s osmnácti položkami s předpokládanými reakcemi dítěte. Byl rozdělen do tří kategorií. První kategorie obsahovala reakce dítěte, když odchází z domu k autu, druhá kategorie představovala reakce dítěte během prvních pěti minut v autě a třetí kategorie představovala reakce dítěte, když vstupuje do budovy mateřské školy.

Během pěti dnů se reakce dětí velmi lišily. Během odchodu dítěte z domu se průměrně vyskytovaly následující reakce: pláč, ukrytí se, odmítání obléct se, držení se matky a volání matky. V některých případech se dítě snažilo vrátit zpět do domu, nebo se muselo k autu donést v náručí. Méně často se pozorovaly reakce na odloučení v autě. První den byly starší děti (od dvou a půl let) více rozrušené než mladší děti (od dvou let), v následujících dnech mezi nimi už nebyl takový rozdíl. Podle Heatherse mohly být starší děti více rozrušené, jelikož znaly předešlé návštěvy střediska a věděly, co bude následovat.

4.3 Výzkum Maccobyové a Feldmanové

Tento výzkum z r. 1972 zaměřuje svoji pozornost na rozdíly v reakcích dvouletých a tříletých dětí při odloučení od blízké osoby. Výzkum prokázal, že větší schopnost komunikovat s matkou na větší vzdálenost mají děti tříleté. Tyto děti také chápou, že když se matka vytratí z místnosti, tak se poté zase vrátí. Reakce na odchod matky jsou tedy rozdílné a u tříletých dětí lze pozorovat pokles v reakcích jako je pláč, nebo pohyb směrem k uzavřeným dveřím (Bowlby, 2012).

Maccobyová a Feldmanová dále zjistily, že chování dětí je odlišné v závislosti na přítomnosti matky. Význam přítomnosti matky shledávají v dětské hře. V případě, kdy byly dvouleté děti ponechány v místnosti s neznámou osobou, došlo k polevení manipulační hry o čtvrtinu, v případě nepřítomnosti osoby polevila hra až o polovinu. V závislosti na přítomnosti matky se velmi významně liší intenzita pláče. V přítomnosti matky pláč projevovalo pět procent dvouletých dětí, v její nepřítomnosti a v přítomnosti neznámé osoby až třicet procent dětí a v případě, kdy bylo dítě o samotě, to bylo 53 procent. U tříletých dětí nebyly projevy pláče tak výrazné, ovšem i u nich došlo k rozdílům v intenzitě projevů v závislosti na přítomnosti matky. U tříletých dětí se manipulační hra snížila o jednu šestinu v přítomnosti neznámého člověka a o jednu třetinu, když zůstaly samy. Když byly tříleté děti ponechány samy s cizí osobou, tak se zaznamenalo 5 % plačících dětí, a když zůstaly samy, tak bylo zaznamenáno 20 % plačících dětí. U dětí se projevila touha matku následovat. Ke dveřím zamířilo a snažilo se je otevřít 30 % dvouletých dětí a přes 20 % dětí stálo poblíž dveří. Celkem 34 % tříletých dětí se snažilo otevřít dveře a polovina z nich důrazně a rázně bušila na dveře. Menšinu dětí nepřítomnost matky rozhněvala, nejvíce dětí ve dvou a půl letech a nejméně ve třech letech (Bowlby, 2012).

Na výzkum Maccobyové a Feldmanové navazuje Marvin (1972), který pokračoval v pozorování až do čtvrtého roku života dítěte. Zaměřil se zejména na rozdílnost v reakcích u chlapců a dívek. Rozrušení stejné intenzity připisuje jednoročním a dvouletým chlapcům. U tříletých chlapců popisuje menší rozrušení než u dvouletých a u čtyřletých dochází pouze k malému rozrušení v situaci odloučení. U dívek byly dvouleté a tříleté méně rozrušené než jednoleté. Čtyřleté dívky byly znatelněji rozrušenější při odloučení blízké osoby. Autor výzkumu uvádí, že dívka je matčíným chováním znepokojena kvůli její neochotě dceři vyhovět, když dcera vyžaduje její přítomnost (Bowlby, 2012).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

Praktická část bakalářské práce se zabývá problematikou separační úzkosti dítěte předškolního věku. Cílem praktické části je zmapovat výskyt tohoto jevu. Zvolili jsme kvantitativní metodologii výzkumu, jelikož jsme zkoumali, jak často se tento jev vyskytuje. V praktické části se zabýváme projevy separační úzkosti a charakteristikami těchto projevů. Dále se zabýváme reakcemi rodičů a učitelů na tyto projevy. Následující kapitola popisuje výzkumný problém, cíle výzkumu, dílčí cíle, výzkumné otázky a hypotézy, popis výzkumného souboru, metody sběru dat a metody zpracování dat.

5.1 Výzkumný problém

Separací úzkost je jev, představující pro mnohé aktuální téma. S touto problematikou se potýkají nejenom učitelky mateřských škol, ale také rodiče dětí předškolního věku. Ačkoliv by tento jev měl u dětí během vývoje vymizet, i přes to se s ním při nástupu do mateřské školy lze u některých dětí setkat. Některé děti nemusejí zvládnout odloučení od rodiče bezproblémově a mohou se u nich objevit nežádoucí projevy.

5.2 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu bylo zmapovat výskyt separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy z pohledu učitelů mateřských škol a rodičů dětí předškolního věku, které navštěvují mateřskou školu.

Dílčí cíle výzkumu:

- Popsat reakce rodičů a učitelů na projevy separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy.
- Porovnat subjektivní pohled učitelů a rodičů na reakce rodičů ve vztahu k projevům separační úzkosti dítěte.

5.3 Výzkumné otázky a hypotézy

Hlavní výzkumná otázka:

- Jak lze popsat projevy separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy?

Dílčí výzkumné otázky:

- Jaké jsou nejčastější projevy separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy?
- Jak lze charakterizovat projevy separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy?
- Jaké jsou reakce rodičů a učitelů na projevy separační úzkosti dítěte?
- Jak se liší subjektivní pohled učitelů a rodičů na reakce rodičů ve vztahu k projevům separační úzkosti dítěte?

H1: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H2: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na křik dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na křik dítěte neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na křik dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H3: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na prosby dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na prosby dítěte neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na prosby dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H4: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na skutečnost, že dítě odmítá spát v MŠ, existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na skutečnost, že dítě odmítá spát v MŠ, existuje statisticky významný rozdíl.

H5: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pomočování dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pomočování dítěte neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pomočování dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H6: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na agresi u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na agresi u dítěte neexistuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na agresi u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H7: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na apatii u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H₀: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na apatii u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

H_a: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na apatii u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

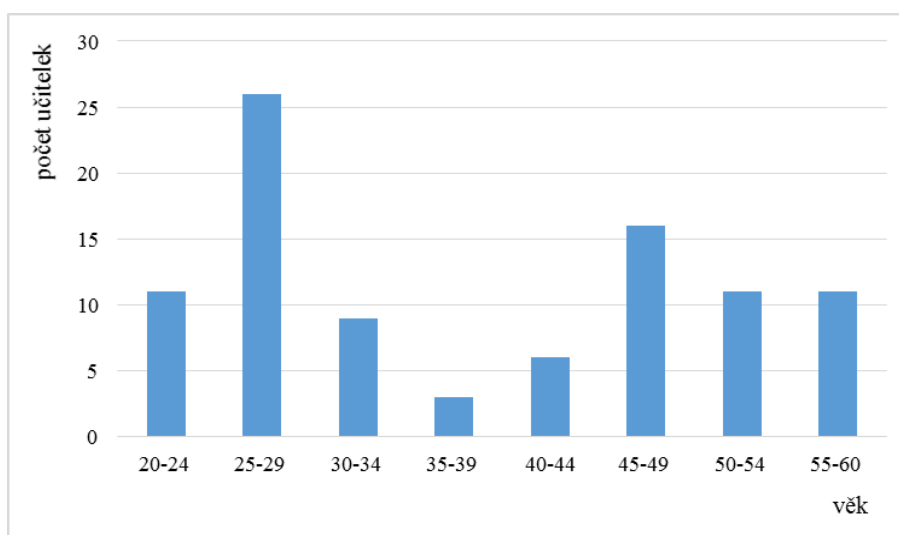
5.4 Popis výzkumného souboru

Respondenty výzkumu byli učitelky mateřských škol a rodiče dětí předškolního věku, které navštěvují mateřskou školu.

5.4.1 Učitelky mateřských škol

Ve výzkumu se vyskytovaly učitelky mateřských škol z oblasti Uherskohradištska a Ostrožsko - Veselska. Ve všech případech se jednalo o ženy. Vysoké zastoupení žen není překvapující, jelikož pouze malé procento mužů pracuje v profesi učitel mateřské školy. V kapitole budeme tyto respondenty nazývat také jako učitelky, jelikož se výzkumu nezúčastnil ani jeden muž.

Pro přehlednost jsme věk respondentů rozdělili do 8 kategorií. Nejvíce respondentů se objevovalo v kategorii 25 – 29 let, celkem se zde vyskytovalo 26 respondentů. Druhou nejpočetnější kategorií byla kategorie 45 – 49 let a vyskytovalo se zde 16 respondentů. V kategoriích od 20 – 24 let, 50 – 54 let a 55 – 60 let se v každé vyskytovalo 11 respondentů. Kategorie 30 – 34 let byla zastoupena 9 respondenty. Nižší počet respondentů jsme zaznamenali v kategorii od 40 – 44 let s celkovým počtem 6 respondentů. Pouze 3 respondenti se vyskytovali v kategorii 35 – 39 let.

Obrázek 1. Věk učitelek mateřských škol

Dále jsme zjišťovali, jak dlouho učitelky vzdělávají děti v mateřské škole. Učitelky byly rozděleny do kategorií podle toho, jak dlouho působí v mateřské škole. Vytvořili jsme 3 kategorie. Z tabulky vyplývá, že 51 % respondentů působí v mateřské škole v rozmezí od 0 do 10 let. Tato kategorie obsahuje nejvíce respondentů. V rozmezí 11 – 24 let působí v mateřské škole 12 % respondentů. V této kategorii se objevuje nejméně respondentů. Celkem 37 % respondentů působí v mateřské škole 25 a více let. Z uvedeného rozdělení vyplývá, že učitelky působící v mateřské škole 25 a více let mají silné zastoupení v našem výzkumu. Z tabulky lze vyčíst, že se v našem výzkumu objevuje nadpoloviční skupina učitelek, které působí nejkratší dobu v mateřské škole, tedy od 0 do 10 let.

Tabulka 1. Doba působení učitelky v MŠ

počet let v MŠ	Četnost	Četnost odpovědí v %
0 – 10 let	47	51
11 – 24 let	11	12
25 a více let	35	37
Σ	93	100

Ve výzkumu jsme zjišťovali, jaké mají respondenti nejvyšší dosažené vzdělání. Z tabulky vyplývá, že většina respondentů (83 %) dosáhla středoškolského vzdělání, konkrétně vystudovali střední pedagogickou školu. Pouze 10% respondentů vystudovalo obor učitelství pro mateřské školy na vysoké škole. Speciální pedagogiku vystudovalo 6% respondentů a pouze jeden respondent vystudoval na vysoké škole učitelství pro 1. stupeň.

Tabulka 2. Nejvyšší dosažené vzdělání učitelek mateřských škol

vzdělání	Četnost	Četnost odpovědí v %
střední pedagogická škola	77	83
vysoká škola – učitelství pro MŠ	9	10
vysoká škola – speciální pedagogika	6	6
vysoká škola – učitelství pro 1. stupeň ZŠ	1	1
Σ	93	100

Ve výzkumu nás dále zajímalo, jak velká je mateřská škola, ve které učitelka působí. V tomto případě šlo o uzavřenou otázku, ve které respondent vyznačil jednu z pěti možností. Velikost mateřské školy jsme určovali podle počtu tříd, které se v ní nachází. Ve výzkumu se objevil pouze jeden respondent, který uvedl, že mateřská škola má jednu třídu. Mateřská škola s počtem dvou tříd se vyskytovala u 13 respondentů. Nejpočetněji byla za-

stoupena velikost školy se 3 třídami u 42 respondentů. V 9 případech respondenti uvedli, že mateřská škola má 4 třídy. Mateřskou školu s 5 třídami uvedlo 6 respondentů.

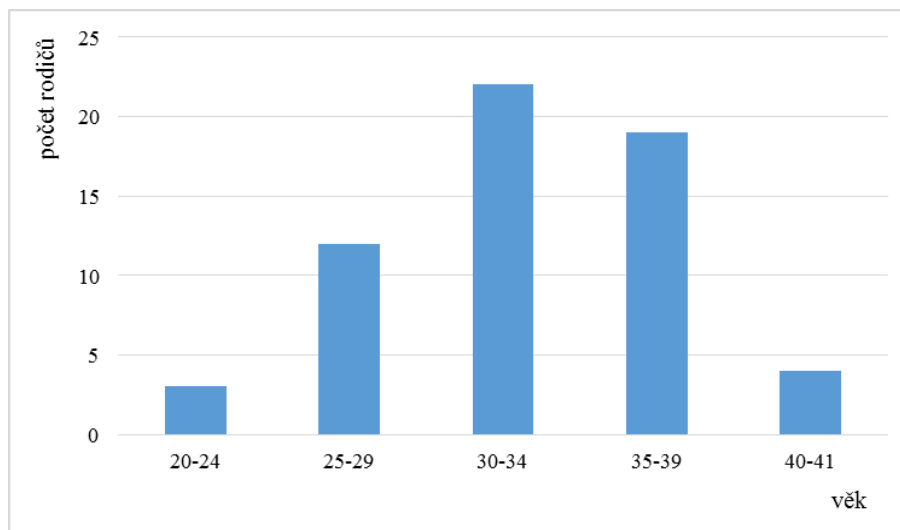
Dále jsme zjišťovali, kolik dětí se nachází ve třídě, kde učitelka působí. Jednalo se o otevřenou otázku, ve které respondent vpisoval počet dětí ve třídě. Počet dětí ve třídě se pohyboval v rozmezí od 13 do 28. Ze všech odpovědí jsme vypočítali průměrný počet dětí ve třídě. Z výsledku vyšlo najevo, že průměrně se ve třídě nachází 24 dětí.

Respondentů jsme se tázali, jaký je věk dětí ve třídě, kde aktuálně působí. Do našeho výzkumu se zapojili respondenti působící v homogenních i heterogenních třídách. Celkový počet respondentů, kteří působili v homogenní třídě, byl 34. Respondentů, kteří měli ve třídě děti ve věku 3 – 4 let bylo 18 a ve věku 5 – 6 let jich bylo 15. V našem výzkumu se vyskytovalo 59 učitelek, které působil v heterogenní třídě. V těchto třídách se vyskytovaly děti ve věku 3 – 6 let (35 respondentů), 3 - 5 let (12 respondentů) a 4 – 6 let (13 respondentů).

Dále nás zajímalo, jaký je typ mateřské školy, ve které respondenti pracují. Z výsledků výzkumu jsme zjistili, že 89 respondentů pracuje ve veřejné mateřské škole. Pouze jeden respondent uvedl, že pracuje v soukromé mateřské škole. Z alternativní mateřské školy se výzkumu zúčastnily 3 učitelky.

5.4.2 Rodiče dětí předškolního věku

Našeho výzkumu se zúčastnilo 52 žen a 8 mužů. Věk respondentů jsme rozdělili do 5 kategorií po 5 letech. V kategorii 20 - 24 let se vyskytovali 3 respondenti. V této kategorii se vyskytovalo nejméně respondentů. V kategorii 25 - 29 let se vyskytovalo 12 respondentů. Ve věku od 30 do 34 let se v našem výzkumu objevovalo 22 respondentů. V této kategorii se vyskytovalo nejvíce respondentů. Respondentů ve věku od 35 do 39 let bylo 19. Celkem 4 respondenti se vyskytovali ve věkové kategorii 40 - 41 let.

Obrázek 2. Věk rodičů

Rodiče v dotazníkovém šetření uváděli věk dítěte. Věk se pohyboval od 3 do 6 let. Děti ve věku 3 let bylo 17. Děti v tomto věku bylo nejvíce. Děti ve věku 4 let bylo 16. Ve věku 5 let 12 a ve věku 6 let 15 dětí. Ve výzkumu jsme dále zjišťovali, jaká je rodina, ve které dítě vyrůstá. Zajímalo nás, zda je dítě z úplné, neúplné nebo rozšířené rodiny. Celkem 44 respondentů uvedlo, že rodina, ve které dítě vyrůstá, je úplná. V této rodině se vyskytuje matka i otec dítěte. Dalších 9 respondentů uvedlo, že dítě je z neúplné rodiny. V této rodině se vyskytoval pouze jeden rodič. Celkem 7 respondentů uvedlo, že dítě je z rozšířené rodiny (v rodině jsou další příbuzní).

Dále nás zajímalo, jaký je typ mateřské školy, kterou dítě navštěvuje. Klasickou veřejnou mateřskou školu uvedlo 55 respondentů. Děti z klasické veřejné mateřské školy bylo nejvíce. Další 4 respondenti uvedli klasickou soukromou mateřskou školu. Jeden respondent uvedl, že dítě navštěvuje alternativní mateřskou školu.

5.5 Metody výzkumu

Pro sběr dat jsme vytvořili dva dotazníky. Jeden dotazník byl určený pro učitelky mateřských škol a druhý pro rodiče dětí předškolního věku, které navštěvují mateřskou školu.

5.5.1 Metody sběru dat

Výzkum proběhl pomocí dotazníkového šetření. Chráska a Kočvarová (2014) uvádí, že tato metoda je nejčastěji používanou metodou ke sběru dat v pedagogických výzkumech. Největší slabinou této metody je, že se respondenti v dotazníku prezentují jinak, než jací ve

skutečnosti jsou. Jejich vlastní hodnocení nemusí odpovídat realitě. Podle Gavory (2010) se dotazník skládá ze tří částí. V první části dotazníku je uvedeno jméno autora, cíl dotazníku a vysvětlení k vyplňování jednotlivých položek. Tato část má motivovat respondenta k jeho vyplnění. Druhou část tvoří otázky, které se tematicky vztahují k dané problematice. Třetí část tvoří poděkování respondentovi za jeho ochotu věnovanou vyplnění dotazníku.

Dotazník pro učitelky mateřských škol

Dotazník určený pro učitelky jsme rozdali v mateřských školách na Uherskohradištsku a Ostrožsko - Veselsku. Do výzkumu se zapojilo 19 mateřských škol. Většina dotazníků byla rozdána do mateřských škol v tištěné podobě. Do mateřských škol, se kterými v minulosti probíhala spolupráce, se dotazníky posílaly v elektronické podobě. V elektronické podobě jsme obdrželi zpět 23 dotazníků ze 3 mateřských škol. Celkem bylo rozdáno 125 dotazníků, ovšem ne všechny jsme od učitelek mateřských škol obdrželi zpět. Některé dotazníky byly také nevhodně vyplněny, a proto byly vyřazeny z výzkumu. Vyřazovali jsme dotazníky, které byly vyplněny pouze zčásti. Zpracovávali jsme celkem 93 vhodně vyplněných dotazníků od učitelek mateřských škol. Návratnost byla 74%.

V první části dotazníku určeného pro učitelky mateřských škol se objevuje úvodní text, ve kterém žádáme respondenty o spolupráci. Vysvětlujeme zde instrukce k vyplnění dotazníku. Závěr úvodní části obsahuje poděkování za ochotu a čas věnovaný dotazníku. Další část dotazníku tvoří otázky, které jsou rozděleny do několika okruhů. První okruh tvoří otázky, ve kterých zjišťujeme obecné informace o respondentech. Otázky v druhém okruhu zjišťují zkušenosti učitelek se separační úzkostí za celé období jejich pedagogické praxe. Ve třetím okruhu dotazník obsahuje otázky mapující výskyt separační úzkosti ve třídě, kde učitel aktuálně působí. V posledním okruhu jsou otázky zaměřené na konkrétní dítě se separační úzkostí (viz PI). Dotazník obsahuje uzavřené a škálové otázky, u kterých se vykytuje možnost otevřené odpovědi. U škálových otázek respondenti posuzují daný jev na sedmibodové škále. Číslo nula odpovídá nejnižší hodnotě, číslo šest nejvyšší. Hodnoty byly u jednotlivých položek různě pojmenovány, aby odpovídaly znění otázky.

Dotazník pro rodiče

Dotazník pro rodiče předškolních dětí jsme rozdávali v 5 mateřských školách a přes učitelky jsme rodičům rozdali 100 dotazníků. Z těchto dotazníků se nám vrátilo 21, ze kterých jsme pro výzkum použili 18. Dotazníky jsme dále rozdávali u rodičů z okolí, u kterých

jsme věděli, že mají dítě předškolního věku navštěvující mateřskou školu. Od těchto rodičů jsme obdrželi 45 dotazníků, ale zpracovávali jsme pouze 42 dotazníků kvůli nevhodnému vyplnění. Celkově jsme zpracovávali 60 dotazníků od rodičů dětí předškolního věku. Návratnost byla 41%.

První část dotazníku určeného pro rodiče byla vytvořena obdobným způsobem, jako první část v dotazníku pro učitelky mateřských škol. V další části dotazníku se vyskytují otázky, které spadají do okruhů. První okruh představují otázky, ve kterých zjišťujeme obecné informace o respondentech a o dítěti. Otázky v druhém okruhu se zabývají výskytem a charakteristikami negativních reakcí při odloučení dítěte od rodiče (viz PII). V dotazníku pro rodiče jsme pojem separační úzkost nahradili výrazem negativní reakce při odloučení, jelikož ne všichni rodiče by pojmu separační úzkost mohli přesně porozumět. Otázky v posledním okruhu se zabývají působením rodiče na dítě se separační úzkostí.

Předvýzkum

Před samotným výzkumem proběhl předvýzkum, ve kterém jsme zjišťovali, zda můžeme náš výzkumný nástroj aplikovat v terénu. Předvýzkum jsme realizovali se 4 učitelkami mateřských škol. Zajímalo nás, zda učitelky rozumí všem otázkám v dotaznících a pokynům k jejich vyplňování a jestli jim vyplňování nezabere příliš mnoho času. Učitelky nerozuměly, proč v dotazníku zjišťujeme podle nich odpovědi na stejné otázky. Neporozuměly rozdílu mezi otázkami zjišťujícími zkušenosti učitele se separační úzkostí z celé jeho pedagogické praxe a zkušenostmi se separační úzkostí v aktuální třídě. Kvůli tomuto zjištění jsme se rozhodli jednotlivé okruhy v dotazníku nechat pojmenované. K problematickým okruhům jsme vytvořili krátkou instrukci informující respondenta, na co se má v daném okruhu zaměřit. V předvýzkumu respondenti uvedli, že jim vyplnění dotazníku jim trvalo v rozmezí od 15 do 30 minut.

5.5.2 Metody zpracování dat

Pro statistické zpracování dat jsme použili počítačový program MS Excel. U otázek, ve kterých odpověď nebyla číselný údaj, jsme odpovědím přiřazovali kódy. V programu jsme u jednotlivých otázek vypočítali četnost, četnost v %, aritmetický průměr a směrodatnou odchylku. Některé výsledky jsou graficky zaznamenány. Hypotézy jsme ověřovali pomocí U-testu Manna a Whitneyho. Chráska a Kočvarová (2014) uvádí, že se tento test významnosti používá při porovnávání výsledků u dvou různých skupin lidí. Zpracovávaná data

mají ordinální charakter. Provedení tohoto testu se liší podle toho, jak velké jsou skupiny dat, které chceme porovnat. Výsledek vypočítáme pomocí vzorce:

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_1 \cdot (n_1 + 1)}{2} - R_1$$

$$U' = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_2 \cdot (n_2 + 1)}{2} - R_2$$

kde je n_1 četnost daných hodnot u první skupiny a n_2 je četnost hodnot u skupiny druhé. R_1 je součet pořadí u první skupiny a R_2 je také součet pořadí, ovšem u skupiny druhé. Vypočítáme tedy dvě hodnoty, ovšem jako testové kritérium použijeme menší hodnotu z obou vypočítaných hodnot. Tuto hodnotu dále porovnáваме s kritickou hodnotou, která je uvedena v tabulkách (Chráška, Kočvarová, 2014). V našem případě jsme pro výpočet statistické významnosti použili za pomoci statistika program SPSS. Vypočítanou hladinu signifikance jsme porovnávali s kritickou hodnotou. Jestliže byla hodnota signifikace menší, než 0,05, přijali jsme alternativní hypotézu.

V dotazníku se objevovaly otázky, které obsahovaly tabulky, a respondenti do nich měli vpisovat čísla ze škály. V několika případech jsme zjistili, že v tabulce nebyly vyplněny všechny kolonky. Do našich výpočtů jsme zahrnuli pouze ty respondenty, kteří dané pole vyplnili. Počet respondentů, kteří některé kolonky nevyplnili, nebylo mnoho. Tato skutečnost zásadně neovlivnila výsledky jednotlivých otázek. V některých dotaznicích respondenti uvedli, že problematika je příliš individuální a nelze ji tímto způsobem vyhodnotit. Tyto dotazníky jsme nezpracovávali.

6 ANALÝZA DAT

V kapitole se budeme zabývat analýzou dat. Výsledky jsme popsali a u některých jsme vytvořili tabulku s četnostmi a průměry. Četnosti v tabulce uvádíme v %. V tabulkách je vždy vyznačeno číslo, které označuje, která hodnota na škále byla uvedena nejčastěji. Výsledky u některých otázek jsme znázornili pomocí grafu. Výsledky v grafu jsou znázorněny taktéž v %. V závorkách uvádíme aritmetický průměr všech odpovědí, nebo odpověď v %.

6.1 Dotazník pro učitelky mateřských škol

Ve výzkumu jsme chtěli zjistit, jak často se podle učitelek vyskytují u dětí projevy separační úzkosti. Z tabulky 3 lze vyčíst, že nejčastějším projevem separační úzkosti u dětí je pláč. Výskyt pláče je u dětí předškolního věku v souvislosti se separační úzkostí na hranici mezi středním a vysokým výskytem. Střední výskyt uvedlo 49 % respondentů a vysoký výskyt 28 % respondentů. Méně častými projevy jsou křik, prosby a odmítání jít spát. Tyto projevy se u dětí vyskytují téměř ve stejné míře. Výskyt těchto projevů je na hranici mezi nízkým a středním výskytem. Střední výskyt proseb uvedlo 48 % respondentů a střední výskyt křiku označilo 41 % respondentů. Celkem 54 % učitelek konstatovalo, že výskyt odmítání jít spát je nízký. Výskyt pomočování a agrese je v souvislosti se separační úzkostí nízký. Nízký výskyt pomočování konstatovalo 75 % respondentů a nízký výskyt agrese 68 % respondentů. Nejméně často se u dětí vyskytuje apatie. Nízký výskyt tohoto projevu deklarovalo 64 % respondentů a žádný výskyt 28 % respondentů. Výskyt apatie je téměř zanedbatelný. Obecně lze konstatovat, že pomočování, agrese a apatie jsou nejméně časté projevy separační úzkosti.

Tabulka 3. Výskyt projevů SÚ

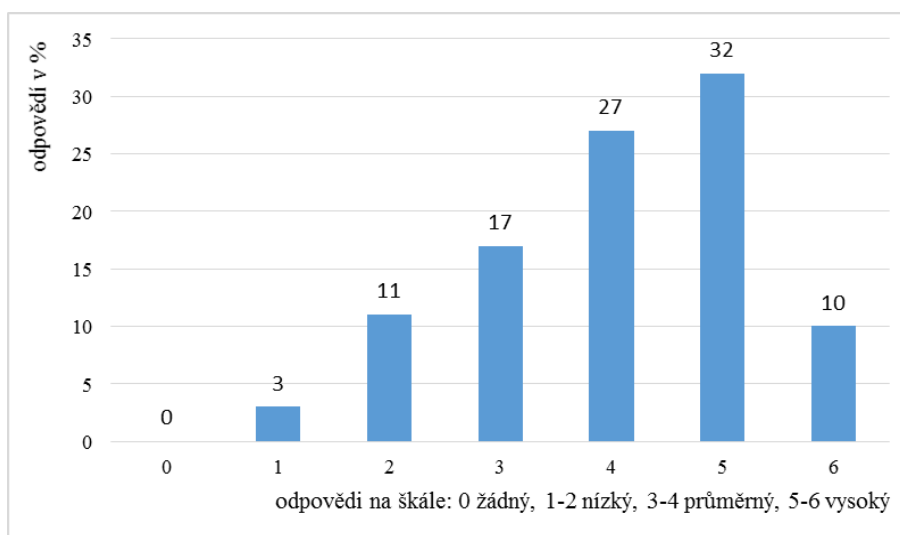
projevy	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
pláč	0	6	17	26	23	17	11	3,6	1,4
křik	2	17	27	21	20	8	5	2,8	1,5
prosby	6	14	25	42	6	3	4	2,6	1,3
odmítá spát	3	10	44	28	11	3	1	2,5	1,1
agrese	5	32	36	21	3	1	2	2	1
pomočování	7	33	42	15	3	0	0	1,8	1
apatie	28	46	18	6	1	1	0	1,1	1

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Při důkladnějším porovnání jsme zjistili, že se výskyt některých projevů lišil v závislosti na věku dětí. U dětí ve věku od 3 do 4 let jsme zaznamenali častější výskyt pláče (4,0) než u dětí ve věku od 5 do 6 let (3,5). Při analýze dat dále vyplynulo, že se křik častěji vyskytuje u dětí starších (3,1) než u dětí mladších (2,7). Dále jsme zjistili, že děti ve věku od 5 do 6 let odmítají jít spát častěji než děti ve věku od 3 do 4 let. Respondenti měli možnost do dotazníku vpisovat, jaké jsou podle nich další projevy separační úzkosti. Celkem 2 respondenti uvedli, že dítě se separační úzkostí odmítá jíst a má trávicí potíže. Jeden respondent uvedl, že dítě odmítá močit na záchodě v mateřské škole. Jeden respondent uvedl jako projev dítěte se separační úzkostí vzdor. Další respondent uvedl, že se dítě odmítá zapojit do společných aktivit.

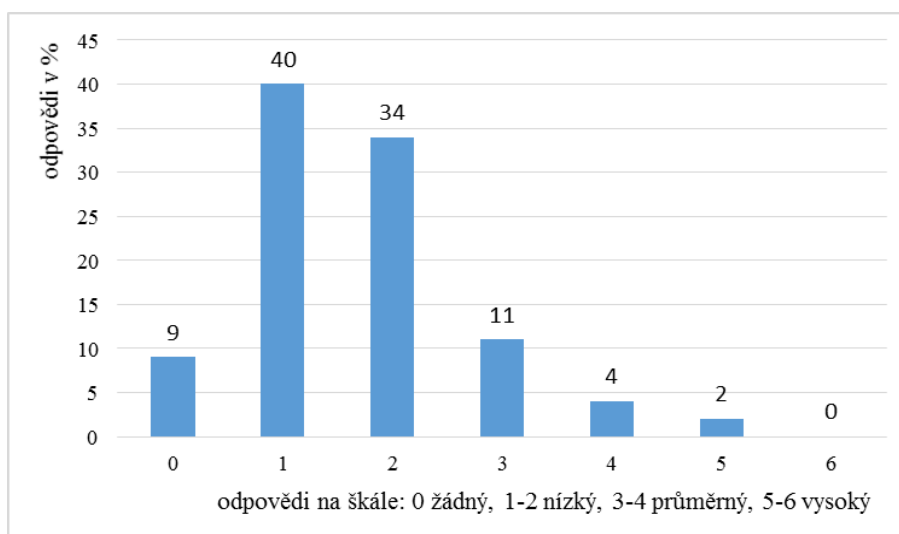
Ve výzkumu jsme chtěli zjistit, jak často se podle učitelek vyskytuje separační úzkost u dětí ve věku od 3 do 4 let. Z grafu 3 lze vyčíst, že respondenti nejčastěji uváděli střední až vysoký výskyt separační úzkosti u dětí ve věku od 3 do 4 let. Téměř polovina respondentů (42%) konstatovala vysoký výskyt separační úzkosti u dětí v tomto věku. Nízký výskyt uvedlo pouze 14 % respondentů. Z toho vyplývá, že děti v nižším věku jsou spíše náchylné k projevům separační úzkosti

Obrázek 3. Výskyt SÚ u dětí ve věku 3 – 4 roky

Dále jsme ve výzkumu zjišťovali, jak často se podle učitelek vyskytuje separační úzkost u dětí od 5 do 6 let. V tomto případě můžeme jednoznačně tvrdit, že výskyt separační úzkosti je u dětí v tomto věku nízký, jelikož to konstatovalo 74 % respondentů. Střední výskyt tohoto jevu označilo 15 % respondentů a vysoký výskyt pouze 2 % respondentů.

Vysoký nebo střední výskyt se objevuje pouze v ojedinělých případech. Lze konstatovat, že během normálního vývoje dítěte separační úzkost obvykle vymizí.

Obrázek 4. Výskyt SÚ u dětí ve věku 5 – 6 let

Dále jsme zjišťovali, jak často se respondenti v praxi setkali se separační úzkostí u dětí. Nejvíce respondentů (55 %) konstatovalo, že se se separační úzkostí u dětí setkalo často. Celkem 23 % respondentů deklarovalo, že se separační úzkostí setkalo občas a 22 % respondentů se s touto problematikou v praxi setkalo vždy. Z tohoto výsledku lze vyvodit, že respondenti mají různorodé zkušenosti ze své praxe s touto problematikou. Obecně lze konstatovat, že se všichni respondenti do jisté míry ve své praxi setkali se separační úzkostí. Nejvíce ji zaznamenali respondenti, kteří působí v mateřské škole 25 a víc let. Méně často se se separační úzkostí setkaly učitelky působící v mateřské škole 0 - 10 let a 11 - 24 let.

Zajímalo nás, jak intenzivní jsou u dětí podle učitelek mateřských škol projevy separační úzkosti. Nejvíce intenzivním projevem separační úzkosti je pláč. Respondenti u tohoto projevu uváděli spíše vyšší hodnoty, a proto hodnotíme pláč jako středně až vysoce intenzivní projev separační úzkosti. Podle 36 % respondentů je tento projev vysoce intenzivní a podle 34 % respondentů je to středně intenzivní reakce. Křik je méně intenzivní reakce než pláč, ovšem jeho intenzita je podle 44 % respondentů střední. Tvorba proseb a odmítání jít spát jsou podobně intenzivní projevy a jejich intenzita je na hranici mezi mírnou a střední. Podle nadpoloviční skupiny respondentů je intenzita těchto projevů mírná, ovšem přibližně 30 % respondentů uvedlo v obou případech intenzitu střední. Nejméně

intenzivní projevy jsou pomočování, agrese a apatie. Mírnou intenzitu u pomočování deklarovalo 73 % respondentů, u agrese 67 % a u apatie 58 %.

Tabulka 4. Intenzita projevů SÚ

projevy	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
pláč	0	11	19	16	18	27	9	3,6	1,5
křik	1	13	23	29	15	17	2	3	1,4
prosby	8	17	34	29	8	3	1	2,3	1,2
odmítá spát	5	19	38	24	8	4	2	2,3	1,3
agrese	7	31	36	20	3	2	1	1,9	1,1
pomočování	10	37	36	15	2	0	0	1,6	0,9
apatie	28	37	21	12	1	1	0	1,3	1,1

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Při důkladnější analýze jsme si všimli, že u dětí ve věku od 5 do 6 let je intenzita tvorby proseb vyšší (2,5) než u dětí ve věku od 3 do 4 let (1,9). Starší děti tedy dokáží vytvářet prosby intenzivněji než děti mladší. Při analýze jsme dále zjistili, že starší děti intenzivněji odmítají jít spát (2,5) než děti mladší (1,9).

V dotazníku jsme se ptali, jaké charakteristiky mohou podle učitelek ovlivňovat vývoj separační úzkosti. Respondenti kroužkovali hodnotu na škále ke každé vybrané charakteristice, ovšem měli možnost vpisovat k odpovědi své vlastní názory na to, jaké charakteristiky mohou ovlivňovat vývoj separační úzkosti. Nejvíce mají vliv na vývoj separační úzkosti problémy v rodině, konkrétně, když je rodina neúplná. Tato charakteristika má podle 51 % respondentů průměrný vliv na vývoj separační úzkosti a podle 31 % respondentů má dokonce výrazný vliv na vývoj tohoto jevu. Průměrný vliv na vývoj separační úzkosti má podle 51 % respondentů také skutečnost, že se dítě straní kolektivu. Podle respondentů fyzická slabost a změna školy ovlivňuje vývoj této problematiky méně. Nejvíce respondentů (62 %) konstatovalo, že změna školy má průměrný vliv a stejný vliv má podle 45 % respondentů fyzická slabost dítěte.

Tabulka 5. Charakteristiky ovlivňující vývoj SÚ

charakteristiky	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
neúplná rodina	4	6	8	23	28	21	10	3,6	1,5
stranění se	1	8	13	34	17	24	3	3,4	1,3
změna školy	2	3	19	37	25	11	3	3,3	1,2
fyzická slabost	7	13	21	29	16	13	1	2,8	1,4

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

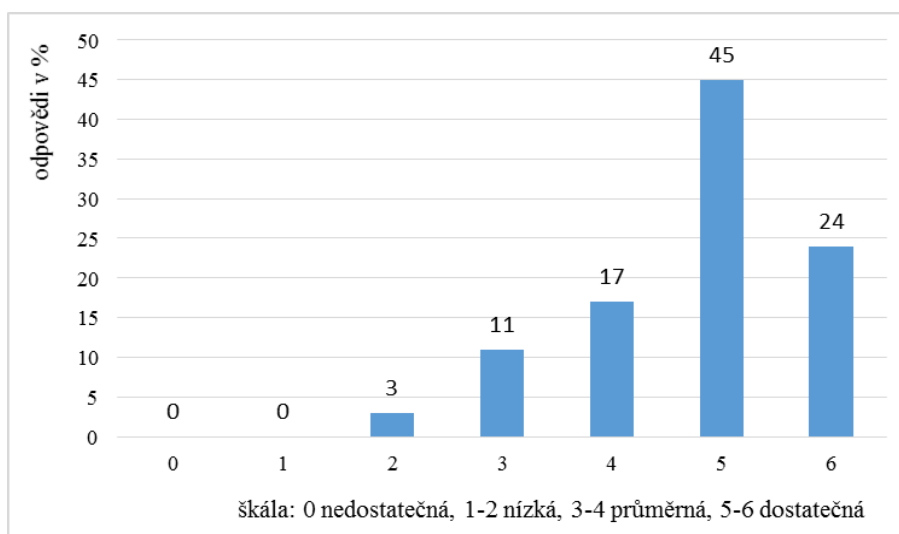
v tabulce jsou vyznačeny nejčastěji zastoupené hodnoty ze škály

Respondenti do dotazníku vpisovali své názory na to, které charakteristiky mohou ovlivňovat vývoj separační úzkosti. Dva respondenti uvedli, že separační úzkost může ovlivnit skutečnost, že je dítě jedináček. Jeden respondent uvedl, že separační úzkost ovlivňuje počet sourozenců. Podle respondentů může separační úzkost ovlivňovat postižení dítěte, hyperaktivita, traumatizující situace (pobyt v nemocnici, rozpad rodiny, děti fixované na rodiče, nová učitelka v mateřské škole), dále sliby rodičů nebo skutečnost, že je dítě z etnické menšiny.

Ve výzkumu jsme chtěli zjistit, zda si respondenti o sobě myslí, že dokážou pracovat s dětmi se separační úzkostí. Jednoznačně lze tvrdit, že většina respondentů (71 %) velmi dobře zvládá pracovat s dětmi se separační úzkostí. Větší obtíže při práci s dětmi se separační úzkostí deklarovala pouze 2 % respondentů. Žádný respondent neuvěděl možnost, že by s dětmi se separační úzkostí neuměl pracovat vůbec. Největší schopnost pracovat s dětmi se separační úzkostí uváděli respondenti působící v mateřské škole 25 let a víc. Respondenti působící v mateřské škole 0 – 10 let a 11 – 24 let uváděli o něco nižší schopnost pracovat s dětmi se separační úzkostí.

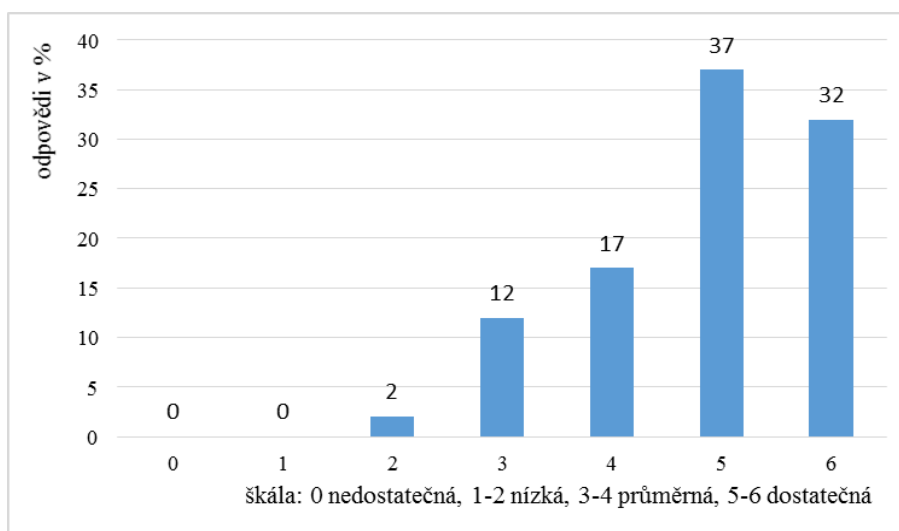
Zajímalo nás, zda se učitelky cítí být připravené na práci s dětmi se separační úzkostí ve věku 3 – 4 let. Nejvíce respondentů (69 %) uvedlo, že se cítí být dostatečně připraveni na práci s dětmi se separační úzkostí v tomto věku. Celkem 28 % konstatovalo, že se cítí být průměrně připraveni na práci s těmito dětmi. Pouze 3 % respondentů si myslí, že jejich připravenost na práci s dětmi se separační úzkostí je nízká. Všichni respondenti se cítí být do jisté míry připraveni na práci s dětmi ve věku od 3 do 4 let se separační úzkostí. Dostatečnou připravenost uvádí respondenti působící v mateřské škole 25 a více let. Průměrnou

přípravenost na práci s dětmi se separační úzkostí zaznamenali respondenti, kteří strávili 0 – 10 a 11 – 24 let v mateřské škole.

Obrázek 5. Přípravenost učitelek na práci s dětmi se SÚ ve věku 3 – 4 let

Dále nás zajímalo, zda se respondenti cítí být připraveni na práci s dětmi se separační úzkostí ve věku 5 - 6 let. Přípravenost respondentů na práci s dětmi ve věku od 5 do 6 let se separační úzkostí je téměř stejná jako jejich připravenost na práci s dětmi ve věku od 3 do 4 let. Z grafu 6 je zřejmé, že se většina respondentů (69 %) cítí být dostatečně připravená na práci s dětmi tohoto charakteru. Průměrnou připravenost označilo 29 % učitelek. Pouze 2 % respondentů se na práci s dětmi se separační úzkostí v tomto věku cítí být připravena málo.

Obrázek 6. Přípravenost učitelek na práci s dětmi se SÚ ve věku 5 – 6 let

Dále nás zajímalo, jaké jsou reakce učitelky na projevy separační úzkosti u dítěte. Respondenti měli v otázce uvedeny konkrétní projevy a způsob reagování, ovšem měli možnost vyjádřit i jiné projevy nebo jejich reakce. V tabulce 6 jsou znázorněny průměrné hodnoty. Zjistili jsme, že na pláč, křik a prosby dítěte učitelky reagují velmi podobnými způsoby. U těchto projevů se nejčastěji snaží odvádět pozornost dítěte ostatními činnostmi. Méně časté, ovšem velmi podobně hodnocené, jsou na tyto projevy separační úzkosti reakce, kdy učitelky dítě uklidňují a zapojují mezi ostatní děti. Téměř nikdy učitelky nevolí možnost, že by si těchto projevů nevšímalý. Jestliže dítě nechce jít spát, učitelky se ho nejvíce snaží uklidnit a odvádí pozornost jinými činnostmi. Na pomočení učitelky nejčastěji reagují tím, že se dítě snaží uklidnit. U agrese a apatie se učitelky nejčastěji snaží odvést pozornost dítěte jinými činnostmi. U apatického chování dítě často zapojují do kolektivu mezi ostatní děti.

Tabulka 6. Reakce učitelek na projevy SÚ

projevy dítěte	reakce učitelky			
	nevšímám si	uklidňuji	zapojuji mezi děti	odvádím pozornost
pláč	1,5	4,7	4,7	5,2
křik	1,6	4,5	4,4	5,1
prosby	1,3	4,1	4,3	5,0
odmítá spát	1,1	4,0	3,5	3,8
pomočování	0,6	3,9	2,9	3,2
agrese	0,9	4,2	3,6	4,6
apatie	1,0	2,6	4,6	4,7

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce je vyznačený nejvyšší průměr u reakce učitelky na daný projev

Jeden respondent dále uvedl, že na projevy separační úzkosti reaguje klidným a důrazným rozhovorem. Díky tomuto rozhovoru dojde ke snížení negativních projevů dítěte. Další dva respondenti uvedli, že na projevy separační úzkosti reagují tím, že dítě pohladí, pochválí ho a motivují ho k činnosti.

Zjišťovali jsme, jak často se vyskytují projevy separační úzkosti u dětí ve třídě, kde učitelky aktuálně působí. Zjistili jsme, že ve třídě, kde učitelky aktuálně působí je nejčastějším projevem separační úzkosti pláč. Tomuto projevu připisuje 40 % respondentů střední výskyt. U křiku, proseb a odmítání jít spát zaznamenali respondenti podobný výskyt. Výskyt těchto projevů je nižší než výskyt pláče. Nízký výskyt označilo u křiku 52 % respondentů, u proseb 53 % respondentů a u odmítání jít spát 62 % respondentů. Nejméně

často se u dětí vyskytuje pomočování, agrese a apatie. Výskyt těchto projevů je u dětí nižší. U těchto projevů nejvíce respondentů deklarovalo, že se vyskytují málo nebo vůbec.

Tabulka 7. Výskyt projevů SÚ u dětí v aktuální třídě

projevy	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
pláč	2	27	19	23	17	10	2	2,6	1,5
prosby	15	26	27	23	7	1	1	1,9	1,3
křik	20	26	26	14	9	4	1	1,8	1,5
odmítá spát	20	38	24	14	3	0	1	1,5	1,2
agrese	33	30	20	13	1	2	1	1,3	1,3
pomočování	32	38	25	4	1	0	0	1,0	0,9
apatie	49	35	12	2	1	1	0	0,8	1,0

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Dále jsme zjistili, že se pláč u dětí ve věku od 3 do 4 let vyskytuje častěji (3,7) než u dětí ve věku od 5 do 6 let (2,0). Respondenti také uváděli častější výskyt křiku u mladších dětí (2,2) než u dětí starších (1,6). Odpovědi respondentů se lišili také u agrese. U starších dětí se agrese vyskytuje častěji (1,8) než u dětí mladších (1,3).

Dále jsme zjišťovali, jak intenzivní jsou projevy separační úzkosti u dětí ve třídě, ve které učitelky aktuálně pracují. V aktuální třídě je podle respondentů nejvíce intenzivním projevem dětí pláč. Respondenti konstatovali mírnou (53 %) až střední (38 %) intenzitu tohoto projevu. Křik, prosby a odmítání jít spát jsou podobně intenzivní reakce. Intenzita těchto projevů je nižší než intenzita pláče. Mírnou intenzitu označilo u křiku 56 % respondentů, u prosb 62 % respondentů a u odmítání jít spát celkem 65 % respondentů. Nejméně intenzivní projevy jsou pomočování, agrese a apatie. Intenzita těchto projevů je u dětí v aktuální třídě mírná až téměř žádná. Pouze v ojedinělých případech jsou tyto projevy vysoce intenzivní.

Tabulka 8. Intenzita projevů SÚ u dětí v aktuální třídě

projevy	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
pláč	2	32	21	27	11	6	1	2,4	1,3
prosby	14	33	29	17	7	0	0	1,7	1,1
křik	22	28	28	14	6	1	1	1,6	1,3
odmítá spát	20	47	18	11	3	0	1	1,4	1,1
agrese	32	39	10	16	1	1	1	1,2	1,3
pomočování	27	49	18	5	1	0	0	1,0	0,9
apatie	47	33	13	5	1	1	0	0,8	1,0

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Děti ve věku od 3 do 4 let se vyznačují intenzivnějším prožíváním pláče (3,0) než děti ve věku od 5 do 6 let (2,0). Agrese se intenzivněji projevuje u dětí starších než u dětí mladších.

Chtěli jsme vědět, jaké charakteristiky mohou ovlivňovat vývoj separační úzkosti u dětí v aktuální třídě. Vývoj separační úzkosti nejvíce ovlivňuje skutečnost, že je dítě z neúplné rodiny, a také skutečnost, že se dítě straní kolektivu. Podle 40 % respondentů má skutečnost, že se dítě straní kolektivu průměrný vliv na vývoj separační úzkosti. Neúplná rodina má mírný (36 %) až střední (31 %) vliv na vývoj separační úzkosti u dítěte v aktuální třídě. Mírný vliv na vývoj separační úzkosti má podle 57 % učitelek fyzická slabost a podle 44 % změna mateřské školy.

Tabulka 9. Charakteristiky ovlivňující vývoj SÚ v aktuální třídě

charakteristiky	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
neúplná rodina	13	20	16	22	9	14	6	2,6	1,8
stranění se	14	17	17	30	10	10	2	2,5	1,6
změna školy	16	15	29	16	15	7	2	2,3	1,6
fyzická slabost	17	24	33	17	1	8	0	1,9	1,4

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Dále jsme zjišťovali, jak učitelky reagují na projevy separační úzkosti ve třídě, kde aktuálně působí. V tabulce 10 jsou uvedeny průměrné hodnoty. Zjistili jsme, že reakce

učitelek na projevy separační úzkosti u dětí v aktuální třídě jsou velmi podobné jako reakce, které učitelky uváděly na tyto projevy z celé své pedagogické praxe. Zjistili jsme, že u pláče, křiku a proseb učitelky v aktuální třídě nejčastěji odvádějí pozornost dítěte jinými činnostmi. Děti vyznačující se těmito projevy dále zapojují do kolektivu mezi ostatní děti. Nejméně často si těchto projevů učitelky nevšímají. Dále uvedly, že se dítě při projevech separační úzkosti snaží uklidnit, zejména když dítě odmítá jít spát a u pomočování. U agrese a apatie nejčastěji odvádí pozornost dítěte jinými činnostmi. Když je dítě apatické, učitelky se ho také snaží zapojit mezi ostatní děti.

Tabulka 10. Reakce učitelky na projevy SÚ v aktuální třídě

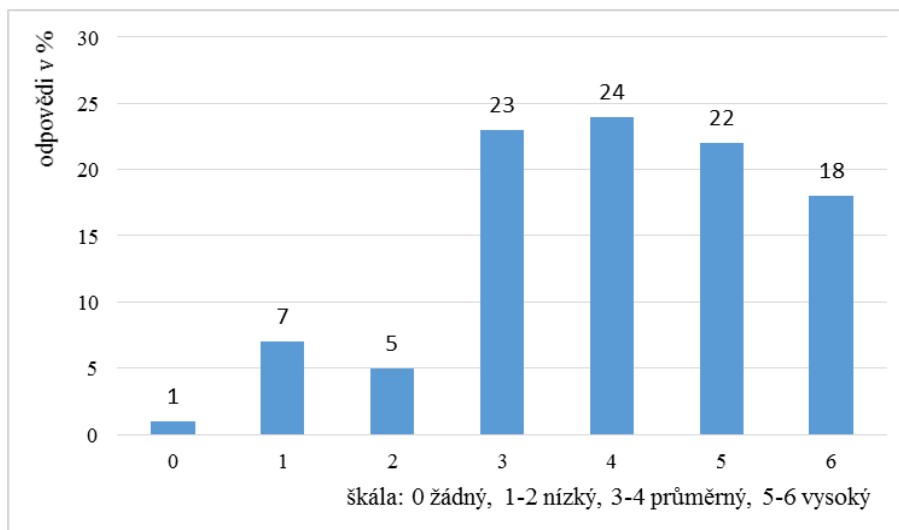
projevy dítěte	reakce učitelky			
	nevšímám si	uklidňuji	zapojuji mezi děti	odvádím pozornost
pláč	1,2	4,5	4,8	5,1
křik	1,4	4,3	4,3	4,9
prosby	1,0	4,1	4,3	4,7
odmítá spát	1,0	3,7	3,0	3,6
pomočování	0,4	3,7	2,6	3,2
agrese	0,8	3,8	3,3	4,3
apatie	0,7	2,4	4,3	4,3

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce je vyznačený nejvyšší průměr u reakce učitelky na daný projev

Zajímalo nás, do jaké míry se rodiče zajímají o projevy separační úzkosti u dítěte.

Podle respondentů se rodiče spíše zajímají o projevy separační úzkosti. Celkem 40 % respondentů konstatovalo, že zájem rodičů o tuto problematiku je vysoký. Pouze 12 % konstatovalo, že zájem rodičů je nízký. Pouze 1 respondent uvedl, že rodiče nemají žádný zájem o projevy separační úzkosti u dítěte. Z tohoto výsledku lze tvrdit, že podle učitelek se většina rodičů zajímá o to, zda se dítě během jejich nepřítomnosti projevuje úzkostně.

Obrázek 7. Zájem rodičů o projevy SÚ u dítěte

V dotazníku jsme se ptali, zda podle učitelek pomáhá přítomnost rodiče při adaptaci dítěte na mateřskou školu. Většina respondentů se shodla na tom, že přítomnost rodiče při adaptaci dítěte nepomáhá. V tomto případě učitelky nejčastěji volily možnost, že přítomnost rodiče nepomáhá buď vůbec nebo málo. Tuto možnost zvolilo 65 % respondentů. Celkem 26 % respondentů uvedlo, že přítomnost rodiče průměrně pomáhá dítěti adaptovat se. Pouze 9 % respondentů se shodlo na tom, že dítěti přítomnost rodiče při adaptaci pomáhá. U této položky respondenti nejvíce vpisovali své vlastní odpovědi. Celkem 8 respondentů odůvodnilo, proč přítomnost rodiče při adaptaci dítěte pomáhá. Respondenti vpisovali, že se dítě cítí díky přítomnosti rodiče v bezpečí, má pocit jistoty, získává důvěru v nové prostředí, zvyká si postupně na nový kolektiv a na postupné odloučení. Opačný názor do dotazníku napsalo 5 respondentů. Jeden respondent uvedl, že záleží na situaci a že je v některých případech lepší rychlé rozloučení a ne protahování. Celkem 3 respondenti napsali, že přítomnost rodiče nepomáhá v ničem a že je to spíše překážka. Jeden respondent přímo nesouhlasí s přítomností rodiče při adaptaci dítěte.

Ve výzkumu jsme zjišťovali, zda rodiče podnikají určité kroky při odbourávání separační úzkosti u dítěte. V této otázce nás zajímal názor učitelek na to, jaké volí rodiče kroky při odbourávání separační úzkosti. Respondenti měli možnost zakroužkovat více odpovědí u této položky. Respondenti měli v nabídce uvedeny 4 možnosti, jak mohou rodiče u dítěte odbourávat separační úzkost. Podle respondentů rodiče ve snaze odbourat separační úzkost u dítěte nejčastěji volí možnost kratšího pobytu dítěte v mateřské škole a snaží se dodržovat čas příchodu. Tyto možnosti označilo 51 respondentů ve stejném počtu. Další

možnost, kterou rodiče používají ve snaze odbourat separační úzkost je, že informují dítě o délce pobytu. Tuto možnost označilo 44 respondentů. Nejméně často rodiče ve snaze odbourat separační úzkost zapojují dítě do jiných aktivit, např. kroužky. Tuto možnost označilo pouze 14 respondentů.

V dotazníku jsme se ptali, jaké jsou podle učitelek reakce rodičů na projevy separační úzkosti u dítěte. V tabulce 11 jsou uvedeny průměrné hodnoty u každého projevu a reakce. Z tabulky 11 je zřejmé, že podle učitelek rodiče u většiny projevů dítě uklidňují. Pouze u apatie nejčastěji volí možnost, že neprodlužují s dítětem loučení. Podle učitelek rodiče dítěti nejčastěji vyčítají agresi. U tohoto projevu dítěti nejčastěji vyhrožují trestem. Nejvíce dítěti slibují odměnu, když pláče, má prosby a odmítá jít spát. Podle učitelek rodiče s dítětem u všech projevů spíše neprodlužují loučení. S dítětem tedy nezůstávají delší dobu v mateřské škole.

Tabulka 11. Reakce rodičů na projevy SÚ podle učitelek

projevy dítěte	reakce rodiče					
	uklidňuje	vyčítá	neprodlužuje loučení	zůstává s dítětem	slibuje odměnu	vyhrožuje trestem
pláč	4,8	1,2	3,6	2,0	3,6	1,0
křik	4,3	1,6	3,2	1,9	2,9	1,4
prosby	4,1	1,0	3,4	2,0	3,1	0,7
odmítá spát	3,5	1,4	2,7	1,6	3,4	0,8
pomočování	3,8	1,3	2,2	2,1	2,3	0,9
agrese	3,5	2,2	3,0	1,5	2,0	2,3
apatie	2,5	1,0	2,8	1,5	2,4	0,5

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce je vyznačený nejvyšší průměr u reakce učitelky na daný projev

Ve výzkumu jsme chtěli zjistit, zda se ve třídě, kde učitelky působí, nachází konkrétní dítě se separační úzkostí. V našem výzkumu 67 % respondentů uvedlo, že se v jejich třídě nenachází konkrétní dítě se separační úzkostí. Dalších 33 % uvedlo, že se ve třídě nachází dítě se separační úzkostí. Někteří respondenti uvedli, že se ve třídě nachází více dětí se separační úzkostí. Celkový počet dětí se separační úzkostí byl 41. Se separační úzkostí se v našem výzkumu vyskytovalo 22 chlapců a 19 dívek.

Zajímalo nás, jaký je věk dítěte se separační úzkostí. Ve věku 3 let se v našem výzkumu vyskytovalo 23 dětí (56 %). Ve věku 4 let 12 dětí (30 %). Děti se separační úzkostí ve věku 5 let bylo 5 (12 %) a ve věku 6 let pouze jedno dítě.

Dále jsme zjišťovali, jak dlouho dítě se separační úzkostí navštěvuje mateřskou školu.

V našem výzkumu se vyskytovalo 26 dětí, které mateřskou školu navštěvovaly od jednoho do šesti měsíců. První měsíc navštěvovalo mateřskou školu 9 dětí, dva měsíce 10 dětí, tři měsíce 2 děti, čtyři měsíce 2 děti a šest měsíců 3 děti. Dvě děti navštěvovaly mateřskou školu jeden rok a 9 dětí navštěvovalo mateřskou školu dva roky. Celkově se zde vyskytovaly 4 děti, které navštěvovaly mateřskou školu 3 roky.

Dále jsme zjišťovali, zda se separační úzkost u dítěte objevila při nástupu do mateřské školy, nebo až v průběhu docházky. Ve 34 (84 %) případech se separační úzkost vyskytla při nástupu do mateřské školy a pouze v 7 (16 %) případech se začala vyskytovat až v průběhu docházky. Z toho vyplývá, že se separační úzkost u dětí začíná objevovat více při nástupu do mateřské školy, než v průběhu docházky.

Zajímalo nás, jaké projevy separační úzkosti se objevují u konkrétních dětí. V tabulce 12 uvádíme četnost odpovědí, jelikož jsme zpracovávali menší množství dat a při převodu na procenta by došlo ke zkreslení výsledků. U této otázky jsme se setkali s častějším nevyplňováním jednotlivých projevů, a proto zde uvádíme i počty respondentů, kteří odpověděli. Nejčastějším projevem dětí se separační úzkostí je pláč, jehož výskyt je vysoký. Méně často se u dětí vyskytuje křik a prosby. Tyto projevy mají u dětí se separační úzkostí střední výskyt. Nejméně se u dětí vyskytuje odmítání jít spát, pomočování, agrese a apatie. Pouze v ojedinělých případech je výskyt těchto projevů vysoký.

Tabulka 12. Projevy SÚ u konkrétních dětí

projevy	Četnost odpovědí							Σ	Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6			
pláč	0	1	5	6	9	13	7	41	4,2	1,4
křik	6	6	4	9	5	7	0	37	2,6	1,7
prosby	7	4	5	8	6	7	0	37	2,6	1,8
odmítá spát	10	6	8	2	7	2	1	36	2,0	1,8
apatie	24	3	3	1	0	0	2	33	0,7	1,6
agrese	25	6	3	0	0	1	0	35	0,5	1,0
pomočování	23	12	1	0	0	0	0	36	0,4	0,5

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

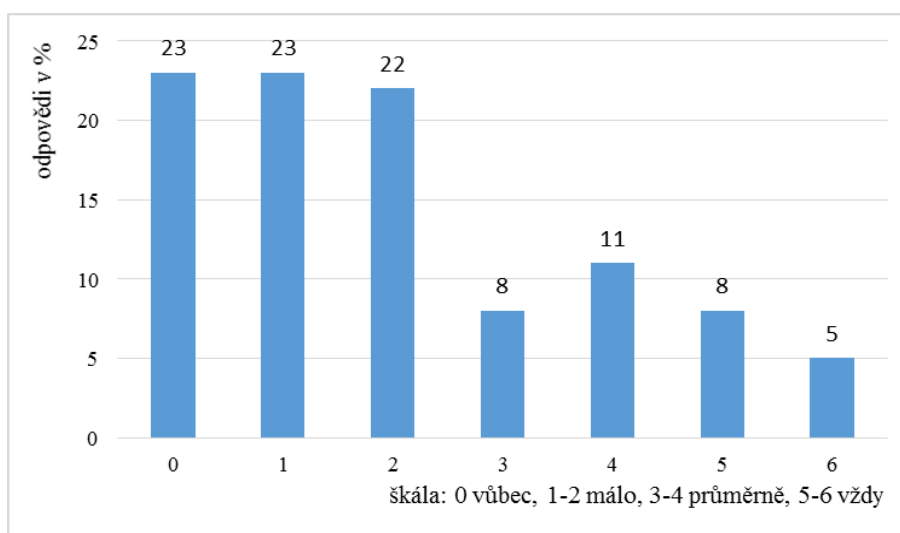
v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Ve výzkumu jsme zjišťovali, jaké volí respondenti postupy při odbourávání separační úzkosti u dítěte. Respondenti měli v otázce uvedeny 4 možnosti postupů, které mohou

používat při odbourávání separační úzkosti u dítěte. Při práci s konkrétním dítětem učitelky nejčastěji odvádějí jeho pozornost ostatními činnostmi (5,5) a zapojují dítě do kolektivu mezi ostatní děti (5,2). Méně často volí možnost, že dítě uklidňují, ovšem i přesto takto reagují často. Nejméně často učitelky reagují tím, že si dítěte nevšímají (1,6).

6.2 Dotazník pro rodiče dětí předškolního věku

Ve výzkumu jsme zjišťovali, zda se dítě projevovalo úzkostně před nástupem do mateřské školy. Nejvíce respondentů (68 %) uvedlo, že se dítě před nástupem do mateřské školy neprojevovalo úzkostně vůbec, nebo málo. Možnost, že se dítě projevovalo průměrně úzkostně, uvedlo 19 % rodičů. Nejméně respondentů (13 %) zvolilo možnost, že se dítě projevovalo úzkostně vždy. Z toho vyplývá, že se většina dětí před nástupem do mateřské školy neprojevovala úzkostně vůbec, nebo málo.

Obrázek 8. Výskyt úzkosti u dítěte před nástupem do MŠ

Dále nás zajímalo, kdo se staral o dítě v době nepřítomnosti rodiče. Respondenti označili jednu ze 4 možností. Otázka obsahovala doplňující otázku s volnou odpovědí, ve které respondenti dopisovali, jaký měla osoba vliv na závislost dítěte na rodiče. Téměř všichni respondenti (90 %) uvedli, že se o dítě v jejich nepřítomnosti staral člen rodiny. Možnost, že se o dítě starala chůva, uvedlo 5 % respondentů. Dalších 5 % zvolilo odpověď, že se o dítě nemusel starat nikdo. Možnost, že by se o dítě starala jiná osoba, neuvedl žádný respondent. Celkem 15 respondentů vepsalo, že pečující osoba měla pozitivní vliv na osamostatnění. Další 3 uvedli, že tato osoba přímo podporovala nezávislost dítěte. Celkem 9 re-

spondentů uvedlo, že tato osoba neměla žádný vliv a pouze 2 respondenti oznámili, že dítě tuto osobu nemá rádo.

Zjišťovali jsme, zda se rodič snaží zapojit dítě do kolektivu mezi ostatní děti. Nejvíce respondentů (75 %) konstatovalo, že se snaží dítě vždy zapojit do kolektivu mezi ostatní děti. Celkem 21 % respondentů se dítě snaží průměrně zapojit do kolektivu mezi ostatní děti. Nejméně respondentů (2 %) zapojuje dítě do kolektivu málo. Dítě do kolektivu nezapojují vůbec 2 % respondentů.

Dále jsme chtěli vědět, zda se dítě projevuje úzkostně v přítomnosti dalších dětí. Nejčastěji jsme se setkali s odpovědí, že se dítě neprojevuje úzkostně vůbec, nebo se tak projevuje málo. Tuto možnost zvolilo 78 % respondentů. Průměrně úzkostně se dítě projevuje podle 34 % respondentů. Možnost, že se dítě projevuje úzkostně v přítomnosti dalších dětí vždy, uvedlo pouze 5 % respondentů.

Ve výzkumu nás zajímalo, kdy se u dítěte poprvé objevily negativní reakce na odloučení od rodiče. Respondenti měli možnost zakroužkovat jednu odpověď ze čtyř. Nejvíce respondentů uvedlo, že se negativní reakce na odloučení od rodiče u dítěte objevily při nástupu do mateřské školy. Tuto možnost označilo 34 % respondentů. Celkem 25 % respondentů uvedlo, že se negativní reakce na odloučení poprvé objevily během docházky v mateřské škole. Dalších 23 % respondentů odpovědělo, že se negativní reakce na odloučení nikdy neobjevily. Možnost, že se negativní reakce na odloučení u dítěte vyskytly před nástupem do mateřské školy, zvolilo 18 % respondentů.

Ve výzkumu jsme zjišťovali, jak často se podle rodičů vyskytují negativní projevy u dítěte při odloučení. Rodiče měli v dotazníku uvedených 7 projevů, ovšem mohli vpisovat i další projevy. Rodiče uvedli, že nejčastěji se při odloučení s dítětem objevuje pláč. Střední výskyt tohoto projevu uvedlo 43 % respondentů. Odpovědi respondentů se u tohoto projevu lišily. Nízký výskyt uvedlo 28 % respondentů a vysoký výskyt 19 % respondentů. Druhým nejčastějším projevem je podle rodičů vytváření proseb. Výskyt proseb je podle 30 % respondentů střední, ovšem odpovědi u tohoto projevu se také velmi lišily. Z tabulky 13 lze vyčíst, že tomuto projevu respondenti přisuzovali také nízký výskyt (37 %). Křik a odmítání jít spát ohodnotili respondenti velmi podobně. Většinou se shodli na tom, že jejich výskyt není téměř žádný, ovšem opět lze v tabulce pozorovat různorodost odpovědí. V obou případech přibližně 30 % respondentů uvedlo nízký výskyt těchto projevů a přes

20 % střední výskyt. Celkem 10 % konstatovalo vysoký výskyt těchto jevů. U pomočování, agrese a apatie se respondenti spíše shodli na tom, že je jejich výskyt nízký, nebo žádný. Pouze u agrese 15 % respondentů uvedlo střední výskyt tohoto jevu.

Tabulka 13. Výskyt negativních projevů u dítěte při loučení

projevy	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
pláč	10	13	15	28	15	12	7	2,9	1,7
prosby	17	22	15	25	5	13	3	2,3	1,7
křik	35	22	10	13	10	10	0	1,7	1,7
odmítá spát	38	18	12	15	7	3	7	1,7	1,9
agrese	59	12	12	10	5	2	0	0,9	1,4
apatie	70	16	7	3	2	2	0	0,6	1,1
pomočování	70	18	10	2	0	0	0	0,4	0,7

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

Dále jsme zjišťovali, jak intenzivní jsou podle rodičů negativní projevy u dítěte při loučení. Nejvíce intenzivním projevem je podle rodičů pláč. Podle 43 % rodičů je pláč u dětí středně intenzivní reakce. Rodiče zde odpovídali různorodě, jelikož 28 % z nich zaznamenalo, že je tento projev mírně intenzivní reakce. Vytváření proseb je na hranici mezi mírnou a střední intenzitou. Nejvíce respondentů se shodlo na tom, že intenzita křiku není téměř žádná (35 %), ovšem 23 % respondentů deklarovalo střední intenzitu tohoto jevu. Nejvíce respondentů zaznamenalo, že odmítání jít spát není téměř vůbec intenzivní, ovšem podle 22 % respondentů je středně intenzivní a podle 10 % je to vysoce intenzivní projev. Z hodnocení těchto projevů lze usuzovat, že rodiče mají různé zkušenosti s touto problematikou. U některých dětí nemusejí být projevy intenzivní vůbec, u jiných mohou být intenzivní velmi. U pomočování, agrese a apatie se respondenti nejčastěji shodli na tom, že tyto projevy nejsou intenzivní vůbec. Ve všech případech přibližně 20 % respondentů uvedlo mírnou intenzitu těchto projevů. Výjimku jsme zaznamenali u agrese, kde 15 % respondentů uvedlo střední intenzitu.

Tabulka 14. Intenzita negativních projevů při loučení

Projevy	Četnost odpovědí v %							Průměr	Směrodatná odchylka
	0	1	2	3	4	5	6		
pláč	10	13	15	28	15	12	7	2,7	1,9
prosby	17	22	15	25	5	13	3	2,2	1,8
křik	35	22	10	13	10	10	0	1,7	1,7
odmítá spát	38	18	12	15	7	3	7	1,5	1,8
agrese	59	12	12	10	5	2	0	0,8	1,3
pomočování	70	18	10	2	0	0	0	0,4	0,6
apatie	70	16	7	3	2	2	0	0,4	0,7

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce jsou vyznačeny nejčetněji zastoupené hodnoty ze škály

V dotazníku jsme dále zjišťovali, zda se podle rodičů snižují negativní reakce dítěte při loučení, pokud rodič zůstane s dítětem delší dobu v mateřské škole. Nejvíce respondentů (38 %) se shodlo na tom, že jejich přítomnost při adaptaci dítěte nepomáhá vůbec. Možnost, že přítomnost rodičů pomáhá málo, uvedlo 25 % respondentů. Dalších 23 % rodičů uvedlo, že jejich přítomnost průměrně napomáhá dítěti adaptovat se a 14 % uvedlo, že jejich přítomnost výrazně napomáhá dítěti adaptovat se. Z odpovědí rodičů lze konstatovat, že mají na tuto problematiku odlišné názory.

Zajímalo nás, zda rodiče spolupracují s mateřskou školou ve snaze odbourat negativní reakce dítěte při loučení. Odpovědi se u této otázky u respondentů lišily. Nejvíce respondentů (28 %) uvedlo, že s mateřskou školou nespupracují vůbec. Dále byla nejvíce zastoupená možnost, že rodiče v tomto případě spolupracují s mateřskou školou průměrně. Respondenti dále uváděli, že s mateřskou školou spolupracují velmi (23 %). V podobném zastoupení uváděli, že s mateřskou školou spolupracují málo (17 %). Z těchto odpovědí lze konstatovat, že jsou zkušenosti rodičů se spoluprací s mateřskou školou ohledně této problematiky různé.

Zjišťovali jsme, jaké rodiče podnikají kroky ve snaze odbourat negativní reakce dítěte při loučení. Rodiče měli uvedeny 4 postupy, které mohou používat při odbourávání negativních reakcí dítěte při loučení, měli možnost označit více odpovědí. Nejvíce se rodiče ve snaze odbourat negativní reakce při loučení snaží dodržovat domluvený čas příchodu. Tuto možnost označilo 34 respondentů. V podobném zastoupení (30) byla označena možnost, že rodiče informují dítě o délce pobytu. Menší počet respondentů (21) označilo mož-

nost, že nechávají dítě kratší dobu v mateřské škole. Pouze 10 respondentů označilo, že zapojují dítě do jiných aktivit ve snaze odbourat negativní reakce při loučení

Dále nás zajímalo, zda má dítě sourozence a zda se sourozenec projevoval úzkostně.

Celkem 33 respondentů uvedlo, že dítě má sourozence, a 27 sdělilo, že dítě sourozence nemá. 31 respondentů odpovědělo, že dítě má jednoho sourozence, a pouze 2 uvedli, že dítě má sourozence dva. Nejvíce respondentů (20) konstatovalo, že se sourozenec dítěte neprojevoval úzkostně vůbec, nebo málo. Možnost, že se sourozenec dítěte projevoval průměrně úzkostně, uvedlo 9 respondentů. Vysoce úzkostného sourozence dítěte označili 4 respondenti.

Zjišťovali jsme, jaký výchovný styl rodiče u dítěte preferují.

Rodiče u této otázky měli 3 možnosti a měli zakroužkovat jednu. V nabídce byl uveden liberální, demokratický a autoritativní styl výchovy. Nejvíce rodiče uváděli, že u dítěte preferují demokratický styl výchovy (78 %). Celkem 19 % respondentů preferuje liberální styl výchovy. Nejméně rodičů (3 %) preferuje autoritativní styl výchovy.

Chtěli jsme vědět, jaké jsou reakce rodičů na negativní projevy dítěte při loučení

v mateřské škole. V tabulce 15 jsou uvedeny průměrné hodnoty u každého projevu a reakce. Z tabulky 15 lze vyčíst, že rodiče nejčastěji neprodlužují loučení s dítětem. Tuto možnost volí nejčastěji téměř u všech projevů. U křiku a odmítání jít spát rodiče dítě ve stejné míře ještě uklidňují. U pláče a pomočování se nejvíce snaží dítě uklidnit. Nejčastěji rodiče dítěti vyčítají agresi. U tohoto projevu dítěti nejvíce vyhrožují trestem. Dále jsme zaznamenali, že nejčastěji rodiče dítěti slibují odměnu, když pláče, má prosby a odmítá spát v mateřské škole.

Tabulka 15. Reakce rodičů na negativní projevy dítěte v MŠ

projevy dítěte	reakce rodiče					
	uklidňuje	vyčítá	neprodlužuje loučení	zůstává s dítětem	slibuje odměnu	vyhrožuje trestem
pláč	4,4	0,9	3,9	1,5	2,3	0,7
křik	3,6	1,3	3,6	1,2	1,9	1,0
prosby	3,3	0,8	3,7	1,2	2,4	0,6
odmítá spát	3,5	1,0	3,5	1,4	2,2	0,6
pomočování	3,3	0,5	2,0	2,2	0,6	0,5
agrese	3,1	1,9	3,2	0,8	0,5	1,9
apatie	2,4	0,6	3,0	1,2	1,2	0,3

odpovědi na škále: 0 = žádný, 1 – 2 = nízký, 3 – 4 = střední, 5 – 6 = vysoký

v tabulce je vyznačený nejvyšší průměr u reakce rodiče na daný projev

6.3 Interpretace dat

1. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte. Z tabulky 16 je zřejmé, že reakce rodičů na pláč jsou ze subjektivního pohledu rodičů a učitelů hodnoceny odlišně. V tabulce 16 uvádíme reakce, ve kterých se subjektivní pohled rodičů a učitelů na reakce rodičů lišil. Jako první uvádíme reakci, kdy rodiče dítěti pláč vyčítají. Průměrná hodnota u učitelek je vyšší než u rodičů. Z tohoto výsledku vyplývá, že podle učitelek rodiče dítěti pláč vyčítají častěji, než jak to deklarují samotní rodiče. Dále uvádíme reakci, kdy rodiče při pláči zůstávají s dítětem delší dobu v mateřské škole. Průměr u učitelek byl v tomto případě také vyšší. Z toho vyplývá, že podle učitelek rodiče častěji zůstávají při pláči s dítětem v mateřské škole, než jak to vidí samotní rodiče. Podle učitelek rodiče častěji slibují dítěti při pláči odměnu, než jak to uvádí samotní rodiče. Dále uvádíme reakci, kdy rodiče dítěti při pláči vyhrožují trestem. Podle subjektivního pohledu učitelek rodiče častěji vyhrožují dítěti při pláči trestem, než jak to deklarují.

Tabulka 16. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na pláč

pláč		vyčítá	zůstává s dítětem	slibuje odměnu	vyhrožuje trestem
rodiče	průměr	0,9	1,54	2,28	0,67
	směrodatná odchylka	1,37	1,61	2,09	1,15
učitelky	průměr	1,18	2,02	3,58	0,98
	směrodatná odchylka	1,26	1,35	1,46	1,09

2. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na křik dítěte. U křiku se odpovědi rodičů a učitelek taktéž lišily. Podle učitelek rodiče při křiku zůstávají s dítětem častěji, než jak to deklarují. Další reakcí rodiče, ve které jsme zaznamenali rozdíly v odpovědích, je slibování odměny. Podle učitelek rodiče dítěti častěji slibují odměnu, než jak to vidí rodiče. Učitelky také uvedly, že rodiče dítěti u křiku častěji vyhrožují trestem, než jak to označili.

Tabulka 17. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na křik

křik		zůstává s dítětem	slibuje odměnu	vyhrožuje trestem
rodiče	průměr	1,23	1,89	1,00
	směrodatná odchylka	1,54	1,89	1,59
učitelky	průměr	1,93	2,87	1,43
	směrodatná odchylka	1,33	1,51	1,47

3. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na prosby dítěte. U proseb se odpovědi rodičů a učitelů lišily ve třech reakcích. Když má dítě při loučení prosby, rodiče se ho podle učitelek snaží uklidnit více, než jak to deklarují sami. Ná-zory obou skupin se lišily také v tom, jak dlouho rodič zůstává v mateřské škole při prosbách dítěte. Podle učitelek rodiče zůstávají s dítětem déle, než jak uvádí rodiče. Podle učitelek rodiče dítěti častěji slibují při prosbách odměnu, než jak deklarují.

Tabulka 18. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na prosby

prosby		uklidňuje	zůstává s dítětem	slibuje odměnu
rodiče	průměr	3,28	1,15	2,36
	směrodatná odchylka	1,90	1,35	1,82
učitelky	průměr	4,12	1,97	3,12
	směrodatná odchylka	1,40	1,24	1,39

4. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na skutečnost, že dítě odmítá spát v mateřské škole. Když dítě odmítá spát v mateřské škole, tak mu to rodiče podle učitelek vyčítají častěji, než jak deklarují. Při této problematice rodiče uvedli, že neprodłużují loučení s dítětem a raději volí rychlé loučení. Na druhou stranu si učitelky myslí, že rodiče s dítětem zůstávají při tomto projevu delší dobu v mateřské škole. Učitelky si myslí, že rodiče dítěti častěji slibují odměnu při tomto projevu, než jak uvedli samotní rodiče.

Tabulka 19. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na odmítání jít spát

odmítá spát		vyčítá	neprodłużuje loučení	slibuje odměnu
rodiče	průměr	0,97	3,50	2,22
	směrodatná odchylka	1,40	1,85	1,96
učitelky	průměr	1,44	2,67	3,40
	směrodatná odchylka	1,40	1,32	1,37

5. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na pomočování dítěte. U pomočování se názory na reakci rodiče lišily ve dvou případech. Učitelky uvádějí, že rodiče dítěti více vyčítají pomočování, než jak uvádějí. Podle subjektivního pohledu učitelek rodiče dítěti při pomočování častěji vyhrožují trestem, než jak to deklarují.

Tabulka 20. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na pomočování

pomočování		vyčítá	vyhrožuje trestem
rodiče	průměr	0,49	0,46
	směrodatná odchylka	0,98	1,04
učitelky	průměr	1,30	0,90
	směrodatná odchylka	1,58	1,32

6. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na agresi u dítěte. U agrese se odpovědi respondentů lišily pouze ve dvou případech. Při analýze vyšlo najevo, že podle učitelek rodiče při agresi zůstávají s dítětem častěji, než jak uvádějí samotní rodiče. Učitelky si myslí, že rodiče při tomto projevu dítěti slibují odměnu častěji, než jak to deklarují.

Tabulka 21. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na agresi

agrese		zůstává s dítětem	slibuje odměnu
rodiče	průměr	0,80	0,49
	směrodatná odchylka	1,34	1,17
učitelky	průměr	1,47	2,00
	směrodatná odchylka	1,22	1,57

7. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na reakci rodiče na apatii u dítěte. U apatie jsme zaznamenali odlišnosti ve dvou případech. Názory obou skupin se lišily u vyčítání a slibování odměny. Učitelky si myslí, že rodiče vyčítají dítěti apatii častěji, než jak to uvádí. Podle učitelek rodiče dítěti při apatii častěji slibují odměnu, než jak to deklarují.

Tabulka 22. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na apatii

apatie		vyčítá	slibuje odměnu
rodiče	průměr	0,56	1,56
	směrodatná odchylka	1,11	1,73
učitelky	průměr	0,97	2,41
	směrodatná odchylka	1,24	1,92

VO č. 1: Jaké jsou nejčastější projevy separační úzkosti při nástupu dítěte do mateřské školy?

Nejčastějším projevem separační úzkosti je podle učitelek mateřských škol pláč. Mezi nejčastější projevy dále patří křik, prosby a odmítání jít spát, ovšem vyskytují se méně často než pláč. V podobné míře se podle učitelek vyskytuje pomočování a agresivní chování, ovšem jejich výskyt je výrazně nižší než výskyt projevů uvedených před nimi. Nejčastějším projevem separační úzkosti je podle rodičů dětí předškolního věku pláč. Druhým nejčastějším projevem jsou podle rodičů prosby dítěte. Ty měly o trochu nižší, ovšem podobné ohodnocení jako pláč. Dalším projevem je podle rodičů křik a odmítání jít spát. Tyto projevy jsou podle rodičů méně časté než pláč a prosby a jejich výskyt je na hranici mezi nízkým a žádným výskytem. Pomočování a agresivní chování se podle rodičů nevyskytují téměř vůbec.

VO č. 2: Jak lze charakterizovat projevy separační úzkosti při nástupu dítěte do mateřské školy?

Nejvíce intenzivním projevem separační úzkosti je podle učitelek pláč dítěte. Druhým nejvíce intenzivním projevem je křik. Tyto dva projevy jsou nejvíce intenzivní projevy separační úzkosti. Méně intenzivní jsou prosby dítěte a odmítání jít spát. Tyto projevy jsou podle učitelek podobně intenzivní. Pomočování a agresivní chování spolu s apatií patří mezi nejméně intenzivní projevy separační úzkosti. Podle rodičů dětí je také nejintenzivnějším projevem separační úzkosti u dítěte pláč. Stejně jako učitelky uvedli rodiče jako méně intenzivní projevy křik, prosby a také odmítání jít spát. Tyto projevy jsou ohodnoceny podobně. Pomočování, agresivní chování a apatie jsou nejméně intenzivní projevy a jejich intenzita je mírná.

VO č. 3: Jaké jsou reakce rodičů a učitelů na projevy separační úzkosti?

Nejčastější reakcí učitelů na projevy separační úzkosti je, že odvádí pozornost dítěte ostatními činnostmi. Téměř na všechny projevy (kromě pomočování a odmítání jít spát) reagují nejčastěji tímto způsobem. Méně často učitelky dítě uklidňují a snaží se ho zapojit do kolektivu mezi ostatní děti. Ačkoliv jsou tyto reakce méně časté, i tak je učitelky aplikují často. Velmi málo reagují tím, že si dítěte nevšímají.

Nejčastějšími reakcemi rodičů na projevy separační úzkosti je uklidnění dítěte a neprodlování loučení. Rodič při projevech separační úzkosti nezůstávají s dítětem v mateřské

škole příliš dlouho. Rodiče dále uvedli, že občas na projevy reagují tím, že slibují dítěti odměnu. Nejméně často rodiče dítěti projevy vyčítají a vyhrožují trestem.

VO č. 4: Jak se liší subjektivní pohled učitelů a rodičů na reakce rodičů ve vztahu k projevům separační úzkosti u dítěte?

H1: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 23. Vypočítaná hladina signifikance u pláče

	vyčítá	zůstává s dítětem	slibuje odměnu	vyhrožuje trestem
hl. signifikance	0,037	0,022	0,000	0,044

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pláč dítěte existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na pláč je odlišný v reakcích: vyčítá, zůstává s dítětem, slibuje odměnu a vyhrožuje trestem.

H2: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na křik dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 24. Vypočítaná hladina signifikance u křiku

	zůstává s dítětem	slibuje odměnu	vyhrožuje trestem
hl. signifikance	0,001	0,001	0,016

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na křik dítěte existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na křik je odlišný v reakcích: zůstává s dítětem, slibuje odměnu a vyhrožuje trestem.

H3: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na prosby dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 25. Vypočítaná hladina signifikance u proseb

	uklidňuje	zůstává s dítětem	slibuje odměnu
hl. signifikance	0,007	0,000	0,007

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na prosby dítěte existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na prosby je odlišný v reakcích: uklidňuje, zůstává s dítětem a slibuje odměnu.

H4: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na skutečnost, že dítě odmítá spát v MŠ, existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 26. Vypočítaná hladina signifikance u odmítání jít spát

	vyčítá	neprodlužuje loučení	slibuje odměnu
hl. signifikance	0,016	0,001	0,000

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na skutečnost, že dítě odmítá spát v MŠ, existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na skutečnost, že dítě odmítá spát v MŠ je odlišný v reakcích: vyčítá, neprodlužuje loučení a slibuje odměnu.

H5: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pomočení u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 27. Vypočítaná hladina signifikance u pomočení

	vyčítá	vyhrožuje trestem
hl. signifikance	0,037	0,044

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na pomočení dítěte existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na pomočení je odlišný v reakcích: zůstává s dítětem, slibuje odměnu a vyhrožuje trestem.

H6: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na agresi u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 28. Vypočítaná hladina signifikance u agrese

	zůstává s dítětem	slibuje odměnu
hl. signifikance	0,022	0,000

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na agresi u dítěte existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na agresi je odlišný v reakcích: zůstává s dítětem a slibuje odměnu.

H7: Mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na apatii u dítěte existuje statisticky významný rozdíl.

Tabulka 29. Vypočítaná hladina signifikance u apatie

	vyčítá	slibuje odměnu
hl. signifikance	0,037	0,000

hladina statistické významnosti je 0,05.

Protože jsou uvedené hodnoty nižší než 0,05, tak odmítáme nulovou hypotézu a **přijímáme hypotézu alternativní**. To znamená, že mezi subjektivním pohledem rodičů a učitelů na reakci rodiče na apatii dítěte existuje statisticky významný rozdíl. Subjektivní pohled obou skupin na apatii je odlišný v reakcích: zůstává s dítětem, slibuje odměnu a vyhrožuje trestem.

Ve výzkumu vyšlo najevo, že se názory učitelů a rodičů na reakce rodičů na projevy separační úzkosti dítěte liší. U všech projevů dítěte jsme zaznamenali rozdílný pohled obou skupin na reakce rodičů na tyto projevy. Učitelky nejčastěji uváděly, že při výskytu těchto projevů rodiče s dítětem zůstávají delší dobu v mateřské škole a že dítěti častěji slibují odměnu. Podle rodičů jsou tyto reakce z jejich strany méně časté. Podle učitelek rodiče dítěti některé projevy více vyčítají a vyhrožují mu trestem, než jak to deklarovali. Nejméně se názory obou skupin lišily u možnosti, že rodič dítě uklidňuje a neprodlužuje loučení. Podle učitelek i rodičů rodiče reagují těmito způsoby podobně často.

6.4 Diskuze a limity

Cílem výzkumu bylo zmapovat výskyt separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy z pohledu učitelek mateřských škol a rodičů dětí předškolního věku. Zjišťovali jsme, jak často se vyskytují projevy separační úzkosti podle učitelek mateřských škol. Zajímalo nás, jak často se tyto projevy vyskytují podle jejich zkušeností z celé pedagogické praxe, dále v aktuální třídě a také u konkrétního dítěte se separační úzkostí. Z výzkumu vyplynulo, že se podle učitelek **vyskytují projevy separační úzkosti u těchto skupin odlišně**. Ve všech skupinách se jako nejčastější projev vyskytuje pláč. Vysoký výskyt tohoto projevu jsme zaznamenali v části dotazníku, která se věnovala konkrétnímu dítěti. U těchto dětí je výskyt pláče vysoký. Domníváme se, že se pláč vyskytuje nejvíce, protože tyto děti mají velkou obavu, že je rodič opustí a už se pro ně nevrátí. Dítě trpí nereálnými obavami, které vyjadřuje právě pláčem. Nejnižší výskyt tohoto jevu byl u dětí v aktuální třídě. Z toho vyplývá, že **aktuálně se učitelky setkávají s pláčem u dětí méně, než během celé své pedagogické praxe**. Z našeho výzkumu tedy vyplynulo, že pláč je nejčastější projev separační úzkosti. Podobný poznatek vyšel najevo z výzkumu Shirleyové, která popisuje jako nejčastější projev pláč, ale také volání matky. Shirleyová dále zjistila, že rozrušení dětí má s rostoucím věkem dětí klesající tendenci. Učitelky v našem výzkumu uvedly, že projevy separační úzkosti se u dětí ve věku 3 – 4 let objevují mnohem výrazněji než u dětí ve věku 5 – 6 let. Naše výsledky se tedy v tomto případě shodují s výsledky Shirleyové. Dále jsme zjistili, že křik, prosby a odmítání jít spát se ve všech skupinách objevovaly ve velmi podobné míře. Zaznamenali jsme, že se tyto projevy aktuálně u dětí vyskytují méně, než jak tomu bylo u dětí v celé pedagogické praxi učitelek. Zaujalo nás, že **děti se separační úzkostí odmítání jít spát častěji**, než obě skupiny. Toto zjištění nás nepřekvapilo, jelikož děti se separační úzkostí mají obecně problémy se spaním, mohou se u nich objevovat také noční můry. Ve všech případech se nejméně vyskytuje pomočování, agrese a apatie. Překvapilo nás, že u **konkrétních dětí se separační úzkostí se pomočování, agrese a apatie vyskytuje nejméně**, jelikož právě tyto projevy bývají uváděné u úzkostných dětí. Podle učitelek se tyto projevy aktuálně vyskytují méně, než v celé jejich pedagogické praxi. Ve výzkumu jsme zjistili, že vývoj separační úzkosti nejvíce ovlivňuje možnost, že je rodina dítěte neúplná. Z toho vyplývá, že rodina hraje v této problematice velkou roli a je důležité, aby naplňovala všechny potřeby dítěte. Překvapilo nás, že se reakce učitelek na projevy

separační úzkosti během jejich pedagogické praxe nezměnily. Učitelky na tyto projevy u dětí v aktuální třídě reagují stejnými způsoby, jako u dětí, se kterými se setkaly v minulosti. Jelikož učitelky uvedly, že se cítí být dostatečně připravené na práci s dětmi se separační úzkostí tak se domníváme, že jsou **jejich postupy ověřené jejich zkušenostmi a při práci s těmito dětmi fungují nejlépe**. Překvapivým výsledkem je, že podle většiny učitelek (65 %) **přítomnost rodiče nepomáhá při adaptaci dítěte** v mateřské škole, ovšem u 35 % učitelek jsme se setkali s opačným názorem, tedy že přítomnost rodiče do jisté míry dítěti pomáhá. Domníváme se, že odlišné názory jsou způsobeny různými zkušenostmi učitelek s adaptací dětí a také s přístupem rodičů. Rodiče mají na tuto problematiku odlišné názory. Nadpoloviční většina rodičů se shodla na tom, že jejich přítomnost nepomáhá téměř vůbec při adaptaci dítěte. Je ovšem nutné podotknout, že téměř 40 % rodičů odpověděla, že jejich přítomnost v určité míře dítěti při adaptaci pomáhá. Domníváme se, že rodiče mají taktéž odlišné zkušenosti s touto problematikou a proto volí různé strategie při odbourávání negativních reakcí při loučení. Rodiče i učitelky se shodli na tom, že se **rodiče ve snaze odbourat separační úzkost u dětí snaží dodržovat domluvený čas příchodu** do mateřské školy. Domníváme se, že toto je způsob, díky kterému dítě nabyde jistotu, že se pro něj rodič vrátí zpět.

Ve výzkumu jsme se potýkali s problémy různého charakteru. Prvním problémem byla nízká ochota respondentů zapojit se do výzkumu. S tímto problémem jsme se setkali zejména u rodičů dětí předškolního věku. U těchto respondentů jsme zaznamenali nižší návratnost dotazníků, než u učitelek. Limitem naší práce je, že výsledky nelze zobecnit na celou populaci, ale pouze na osoby z našeho výzkumného vzorku. Dalším problémem bylo vyplňování jednotlivých otázek. Zejména některé tabulky v našem dotazníku byly problematické. Otázky tohoto typu byly vyplněny méně často, než ostatní otázky. Z tohoto důvodu bychom dotazník pro účely dalšího výzkumu vylepšili a otázky s tabulkami zpracovali lépe. S limity naší práce je spojená náročnost zkoumané problematiky. Bylo obtížné danou problematiku shrnout do dotazníku a aplikovat obecně na děti předškolního věku.

6.5 Doporučení pro praxi

Tuto práci bych doporučila nejen pedagogům působícím v předškolním zařízení, ale také rodičům dětí předškolního věku, které navštěvují mateřskou školu. Práce poskytuje čtenáři užitečné informace o problematice dětských strachů a úzkostí. Učitelky mateřských škol,

ale také rodiče se mohou díky bakalářské práci naučit těmto jevům předcházet. V práci se mohou také dočíst, jak tyto jevy u dětí lépe rozpoznat. Významnou je kapitola separační úzkost, ve které se věnujeme přímo tomuto jevu. Separální úzkost je stále živou problematikou a je důležité, aby učitelé, ale také rodiče věděli, co tento pojem vlastně znamená, a jak se u dítěte projevuje. Nedílnou součástí představují informace, ve kterých shrnujeme pozitivní i negativní působení rodičů. Rodiče si někdy nemusejí uvědomit, jak na dítě se separační úzkostí působí a mohou u něj svým chováním tento jev prohlubovat. Proto uvádíme také žádoucí chování, které by měl rodič aplikovat, když se dítě projevuje úzkostně.

Naším cílem bylo zmapovat výskyt tohoto jevu, ovšem náš výzkum poskytuje i řadu dalších zajímavých zjištění. Doporučili bychom, aby rodiče a učitelky mateřských škol v rámci odbourávání této problematiky více spolupracovali. Někteří rodiče se zapojují do spolupráce, ovšem někteří spolupracují pouze málo, nebo vůbec. Předpokládáme, že pokud by se zlepšila spolupráce mezi rodiči a učitelkami, mohlo by dojít ke zlepšení předcházení nebo odbourávání této problematiky. Z našeho výzkumu vyplynula odlišnost názorů obou skupin respondentů na reakce rodičů na projevy separační úzkosti u dětí. Učitelky konstatovaly, že rodiče ve větší míře využívají spíše nežádoucí projevy chování k eliminaci separační úzkosti. Doporučili bychom lepší komunikaci mezi těmito skupinami respondentů, aby mohlo dojít k informování rodičů o tom, jak s dítětem lépe jednat a zajistit tak přiměřenost jejich reakcí.

ZÁVĚR

Cílem teoretické části bylo vymezit teoretická východiska z oblasti úzkosti a strachu u dětí předškolního věku s následným zaměřením na separační úzkost. Zaměřili jsme se na vznik a vývoj strachu a úzkosti u dětí, dále na jejich projevy a také na to, jak mohou tyto jevy u dětí ovlivňovat rodiče a učitelé. V kapitole separační úzkost jsme se zaměřili na tuto problematiku a popsali jsme vznik a projevy tohoto jevu.

Cílem praktické části práce bylo zmapovat výskyt separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy z pohledu učitelek mateřských škol a rodičů dětí předškolního věku. Chtěli jsme zjistit, jaké jsou nejčastější projevy separační úzkosti a jaké jsou charakteristiky těchto projevů. V práci jsme dále chtěli popsat reakce rodičů a učitelů na projevy separační úzkosti dítěte při nástupu do mateřské školy a porovnat subjektivní pohled učitelů a rodičů na reakce rodičů na tyto projevy.

Z výsledků výzkumu vyšlo najevo, že separační úzkost je stále aktuální problematikou u dětí v mateřských školách. Tato problematika je úzce spjata s nástupem dětí do mateřské školy a vyskytuje se nejčastěji u dětí ve věku 3 let. Zjistili jsme, že se tato problematika ve větší míře vyskytuje u dětí ve věku od 3 – 4 let. U této věkové skupiny jsme zaznamenali výraznější výskyt a intenzitu jednotlivých projevů, než u dětí ve věku 5 – 6 let. Ovšem i u takto starých dětí jsme zaznamenali výskyt tohoto jevu.

Není překvapujícím zjištěním, že nejčastějším projevem separační úzkosti je bezesporu pláč. Z vlastní zkušenosti posuzuji, že se tento projev u dětí vyskytuje často. Ovšem je nutné si uvědomit, kdy je výskyt tohoto projevu v pořádku a kdy už naznačuje výskyt něčeho nežádoucího, například separační úzkosti. Nižší výskyt jsme zaznamenali u křiku, proseb a odmítání jít spát. Ačkoliv se tyto projevy vyskytují méně, i tak se u dětí stále vyskytují. Vysoký výskyt pomočování, agrese a apatie jsme zaznamenali v ojedinělých případech.

Ve vztahu k projevům separační úzkosti učitelky upřednostňují odvádění pozornosti dítěte jinými činnostmi, aby projevy eliminovaly. Učitelky se cítí být dostatečně připravené na práci s dětmi se separační úzkostí, a proto se domníváme, že tento způsob reakce je nejvhodnější. V některých případech učitelky také zapojují děti do kolektivu mezi ostatní nebo se snaží dítě uklidnit. Domníváme se, že tyto způsoby jsou osvědčené léty praxe učitelek. Nepřekvapilo nás, že se rodiče při projevech separační úzkosti snaží dítě uklidnit. Zaujalo nás, že se snaží s dítětem spíše neprodlužovat loučení.

Zajímavým zjištěním bylo, že se subjektivní pohled rodičů a učitelů na reakce rodičů na projevy separační úzkosti u dítěte lišil. U všech projevů dítěte jsme zaznamenali rozdílný pohled obou skupin na reakce rodičů na tyto projevy. Učitelky nejčastěji konstatovaly, že při výskytu těchto projevů rodiče s dítětem zůstávají delší dobu v mateřské škole a že dítěti častěji slibují odměnu. Podle rodičů jsou tyto reakce z jejich strany méně časté. Podle učitelek rodiče dítěti některé projevy více vyčítají a vyhrožují mu trestem, než jak to deklarovali. Nejméně se názory obou skupin lišily u možnosti, že rodič dítě uklidňuje a neprodukuje loučení. Podle učitelek i rodičů rodiče reagují těmito způsoby podobně často.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BOWLBY, John. 2012. *Odloučení: kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 399 s. ISBN 978-80-262-0076-5.
- [2] DVOŘÁKOVÁ, Hana. c2006. *Pohybové činnosti pro předškolní vzdělávání*. Praha: Raabe, 145 s. ISBN 80-86307-27-1.
- [3] GAVORA, Peter. 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Překlad Vladimír Jůva, Vendula Hlavatá. Brno: Paido, 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0
- [4] HORT, Vladimír. 2000. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 492 s. ISBN 80-7178-472-9.
- [5] CHRÁSKA, Miroslav a Ilona KOČVAROVÁ. 2014. *Kvantitativní design v pedagogických výzkumech začínajících akademických pracovníků*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, 110 s. ISBN 978-80-7454-420-0.
- [6] KAST, Verena. 2012. *Úzkost a její smysl*. Vyd. 1. Praha: Portál, Spektrum (Portál), 240 s. ISBN 978-80-262-0160-1.
- [7] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. 1998. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3., přeprac. a dopl., v Grada Publishing vyd. 1. Praha: Grada, Psyché (Grada). 343 s. ISBN 80-7169-195-x.
- [8] LANGMEIER, Josef, Miloš LANGMEIER a Dana KREJČÍŘOVÁ. 1998. *Vývojová psychologie: s úvodem do vývojové neurofyzologie*. Vyd. 1. Praha: H & H, 132 s. ISBN 80-86180-03-4.
- [9] MATĚJČEK, Zdeněk. 1991. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 335 s. ISBN 80-04-24526-9.
- [10] MICHALOVÁ, Zdeňka. 2012. *Předškolák s problémovým chováním: projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. Vyd. 1. Praha: Portál, 168 s. ISBN 978-80-262-0182-3.

- [11] MORSCHITZKY, Hans a Sigrid SATOR. 2014. *Deset tváří úzkosti: svépomocný program v sedmi krocích*. Vyd. 1. Praha: Portál, Spektrum (Portál). 254 s. ISBN 978-80-262-0688-0.
- [12] *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10 : desátá revize : aktualizovaná druhá verze k 1.1.2009. 2., aktualiz. vyd.* Praha: Bomton Agency, 2008. ISBN 978-80-904259-0-3.
- [13] NAKONEČNÝ, Milan. 2000. *Lidské emoce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 336 s. ISBN 80-200-0763-6.
- [14] NIESEL, Renate a Wilfried GRIEBEL. 2005. *Poprvé v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, Rádci pro rodiče a vychovatele. 100 s. ISBN 80-7178-989-5.
- [15] PRAŠKO, Ján. 2005. *Úzkostné poruchy: klasifikace, diagnostika a léčba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 413 s. ISBN 80-7178-997-6.
- [16] ROGGE, Jan-Uwe. 1999. *Dětské strachy a úzkosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, Rádci pro rodiče a vychovatele. 211 s. ISBN 80-7178-237-8.
- [17] ŘÍČAN, Pavel a Dana KREJČÍŘOVÁ. 2006. *Dětská klinická psychologie*. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, Psyché (Grada). 603 s. ISBN 80-247-1049-8.
- [18] SILLAMY, Norbert. 2001. *Psychologický slovník*. 1. české vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 246 s. ISBN 80-244-0249-1.
- [19] SILVERMAN, Wendy K a Andy P FIELD. 2011. *Anxiety disorders in children and adolescents*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge child and adolescent psychiatry series. 429 p. ISBN 978-0-521-72148-6.
- [20] STUHLÍKOVÁ, Iva. 2002. *Základy psychologie emocí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 227 s. ISBN 80-7178-553-9.
- [21] ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. 2003. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 175 s. ISBN 80-244-0629-2.
- [22] VÁGNEROVÁ, Marie. 2005a. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 430 s. ISBN 80-246-1074-4.
- [23] VÁGNEROVÁ, Marie. 2005b. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

- [24] VYMĚTAL, Jan. 2007. *Speciální psychoterapie. 2.*, přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, Psyché (Grada). 396 s. ISBN 978-80-247-1315-1.
- [25] VYMĚTAL, Jan. 2004. *Úzkost a strach u dětí: [jak jim předcházet a jak je překonávat]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 181 s. ISBN 80-7178-830-9.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MŠ	Mateřská škola
SÚ	Separální úzkost
Atd.	A tak dále
Např.	Například
SSPS	Statistical Package for Social Science (Statistický balík pro sociální vědy)
VO	Výzkumná otázka

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1. Věk učitelek mateřských škol.....	37
Obrázek 2. Věk rodičů	40
Obrázek 3. Výskyt SÚ u dětí ve věku 3 – 4 roky.....	45
Obrázek 4. Výskyt SÚ u dětí ve věku 5 – 6 let.....	46
Obrázek 5. Přípravenost učitelek na práci s dětmi se SÚ ve věku 3 – 4 let.....	49
Obrázek 6. Přípravenost učitelek na práci s dětmi se SÚ ve věku 5 – 6 let.....	49
Obrázek 7. Zájem rodičů o projevy SÚ u dítěte	54
Obrázek 8. Výskyt úzkosti u dítěte před nástupem do MŠ.....	57

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Doba působení učitelky v MŠ.....	38
Tabulka 2. Nejvyšší dosažené vzdělání učitelek mateřských škol.....	38
Tabulka 3. Výskyt projevů SÚ.....	44
Tabulka 4. Intenzita projevů SÚ	47
Tabulka 5. Charakteristiky ovlivňující vývoj SÚ	48
Tabulka 6. Reakce učitelek na projevy SÚ	50
Tabulka 7. Výskyt projevů SÚ u dětí v aktuální třídě.....	51
Tabulka 8. Intenzita projevů SÚ u dětí v aktuální třídě.....	52
Tabulka 9. Charakteristiky ovlivňující vývoj SÚ v aktuální třídě	52
Tabulka 10. Reakce učitelky na projevy SÚ v aktuální třídě.....	53
Tabulka 11. Reakce rodičů na projevy SÚ podle učitelek	55
Tabulka 12. Projevy SÚ u konkrétních dětí.....	56
Tabulka 13. Výskyt negativních projevů u dítěte při loučení	59
Tabulka 14. Intenzita negativních projevů při loučení	60
Tabulka 15. Reakce rodičů na negativní projevy dítěte v MŠ	61
Tabulka 16. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na pláč	62
Tabulka 17. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na křik	62
Tabulka 18. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na prosby.....	63
Tabulka 19. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na odmítání jít spát.....	63
Tabulka 20. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na pomočování.....	64
Tabulka 21. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na agresi	64
Tabulka 22. Vyhodnocení subjektivního pohledu rodičů a učitelů na apatii.....	64
Tabulka 23. Vypočítaná hladina signifikance u pláče	66
Tabulka 24. Vypočítaná hladina signifikance u křiku	66
Tabulka 25. Vypočítaná hladina signifikance u proseb	67
Tabulka 26. Vypočítaná hladina signifikance u odmítání jít spát.....	67
Tabulka 27. Vypočítaná hladina signifikance u pomočení	67
Tabulka 28. Vypočítaná hladina signifikance u agrese.....	68
Tabulka 29. Vypočítaná hladina signifikance u apatie	68

SEZNAM PŘÍLOH

- PI Dotazník pro učitelky mateřských škol
- PII Dotazník pro rodiče dětí předškolního věku

SEPARAČNÍ ÚZKOST – DOSAVADNÍ ZKUŠENOST

Nyní se zaměřte na své dosavadní zkušenosti z celé své pedagogické praxe.

10. Ohodnoťte na škále, jak často se podle Vašich zkušeností vyskytují projevy separační úzkosti:

pláč: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

křik: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

prosby: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

odmítá spát: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

pomočování: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

agrese: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

apatie: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

doplňte další:.....

.....

11. Ohodnoťte na škále, jak intenzivní jsou podle Vašich zkušeností projevy separační úzkosti:

pláč: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

křik: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

prosby: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

odmítá spát: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

pomočování: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

agrese: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

apatie: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

12. Jak mohou následující charakteristiky ovlivňovat vývoj separační úzkosti?

děti z neúplných rodin: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

děti fyzicky slabé: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

změna školy: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

děti strání se kolektivu: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

doplňte další skupiny dětí:.....

.....

13. Jak často se podle Vašich zkušeností vyskytuje separační úzkost u dětí ve věku 3 - 4 let?

nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

14. Jak často se podle Vašich zkušeností vyskytuje separační úzkost u dětí ve věku 5 - 6 let?

nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

15. Myslíte si, že jste schopni pracovat s dětmi se separační úzkostí?

velké obtíže 0 1 2 3 4 5 6 zvládám

16. Jak často jste se během své dosavadní praxe setkala se separační úzkostí?

nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

17. Cítíte se být připravený/á na práci s dětmi ve věku 3 - 4 let se separační úzkostí?

nedostatečně 0 1 2 3 4 5 6 dostatečně

18. Cítíte se být připravený/á na práci s dětmi ve věku 5 - 6 let se separační úzkostí?

nedostatečně 0 1 2 3 4 5 6 dostatečně

19. Do jaké míry se během Vaší praxe změnilo projevy separační úzkosti?

málo 0 1 2 3 4 5 6 velmi

20. Jak reagujete na projevy separační úzkosti? Číslo napište do tabulky:

škála: vůbec mě nevystihuje 0 1 2 3 4 5 6 úplně mě vystihuje

	záměrně si nevšímám	dítě uklidňuji	dítě zapojuji mezi ostatní	pozornost odvá- dím činnostmi
pláč				
křik				
prosby				
odmítá spát				
pomočování				
agrese				
apatie				

doplňte další:.....

.....

SEPARAČNÍ ÚZKOST – AKTUÁLNÍ TŘÍDA - Nyní se zaměřte na vaši aktuální třídu, ve které vyučujete.

21. Ohodnoťte na škále, jak často se vyskytují projevy separační úzkosti u dětí ve třídě, kde aktuálně vyučujete:

pláč: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

křik: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

prosby: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

odmítá spát: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

pomočování: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

agrese: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

apatie: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

doplňte další:.....

.....

22. Ohodnoťte na škále, jak intenzivní jsou projevy separační úzkosti u dětí ve třídě, kde aktuálně vyučujete:

pláč: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

křik: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

prosby: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

odmítá spát: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

pomočování: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

agrese: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

apatie: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

23. Jak následující charakteristiky ovlivňují vývoj separační úzkosti ve třídě, kde aktuálně vyučujete?

děti z neúplných rodin: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

děti fyzicky slabé: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

změna školy: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

děti stranící se kolektivu: vůbec 0 1 2 3 4 5 6 výrazně

doplňte další skupiny dětí:.....

.....

24. Jak reagujete na projevy separační úzkosti ve třídě, kde vyučujete? Číslo napište do tabulky:

škála: vůbec mě nevystihuje 0 1 2 3 4 5 6 úplně mě vystihuje

	záměrně si nevšímám	dítě uklidňuji	dítě zapojuji mezi ostatní	odvádím pozornost činnostmi
pláč				
křik				
prosby				
odmítá spát				
pomočování				
agrese				
apatie				

doplňte další:.....

.....

.

25. Myslíte si, že jste schopný/á ve Vaší aktuální třídě pracovat s dítětem se separační úzkostí?

velké obtíže 0 1 2 3 4 5 6 zvládám

RODIČE:

26. Do jaké míry se rodiče zajímají o projevy separační úzkosti u jejich dítěte?

málo 0 1 2 3 4 5 6 velmi

27. Myslíte si, že přítomnost rodičů pomáhá dítěti adaptovat se na mateřskou školu?

vůbec 0 1 2 3 4 5 6 velmi

Pokud ano, v čem přítomnost pomáhá?.....

.....

28. Jak intenzivně se rodiče zapojují do spolupráce s mateřskou školou?

vůbec 0 1 2 3 4 5 6 velmi

Pokud spolupracují, uveďte jakým způsobem:.....

.....

29. Podnikají rodiče určité kroky při odbourávání separační úzkosti u dítěte?

- a) kratší pobyt v MŠ
- b) zapojují děti do jiných aktivit (kroužky)
- c) informují dítě o délce pobytu
- d) dodržují domluvený čas příchodu

doplňte další:.....

30. Jaké jsou reakce rodičů při projevech separační úzkosti u dítěte? Číslo napište do tabulky:

škála: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

	rodič uklidňuje	rodič vyčítá	rodič neprodlužuje loučení	rodič zůstává s dítětem	rodič slibuje odměnu	rodič vyhrožuje trestem
pláč						
křik						
prosby						
odmítá spát						
pomočování						
agrese						
apatie						

doplňte další:.....

KONKRÉTNÍ PŘÍPAD:

31. Nachází se ve třídě, kde vyučujete dítě se separační úzkostí?

- a) ano
- b) ne

pokud ano, kolik dětí:

32. Jak dlouho dítě se separační úzkostí navštěvuje mateřskou školu?

doplňte:

33. Dítě trpící separační úzkostí ve třídě, kde vyučujete je:

- a) chlapec
- b) dívka

34. V kolika letech se separační úzkost u dítěte poprvé objevila?

	dítě 1	dítě 2	dítě 3
při nástupu do MŠ			
v průběhu docházky			

35. Jaký je věk dítěte trpícího separační úzkostí?

	dítě 1	dítě 2	dítě 3
3 roky a méně			
4 roky			
5 let			
6 a více let			

36. V jaké míře se objevují projevy separační úzkosti u dítěte, se kterým pracujete? Číslo napište do tabulky:

škála: málo 0 1 2 3 4 5 6 vždy

	dítě 1	dítě 2	dítě 3
pláč			
křik			
prosby			
odmítá spát			
pomočování			
agrese			
apatie			

doplňte další:.....

.....

37. Jak často používáte postupy u dítěte se separační úzkostí ve třídě? Škála: nikdy 0 1 2 3 4 5 6
vždy

	dítě 1	dítě 2	dítě 3
záměrně si nevšímám			
dítě uklidňuji			
dítě zapojuji mezi ostatní			
odvádím pozornost činnostmi			

9. Projevuje se dítě úzkostně v přítomnosti dalších dětí?

vůbec 0 1 2 3 4 5 6 pořád

10. Kdy se u dítěte objevily poprvé negativní reakce na odloučení od rodiče?

- a) před nástupem do MŠ c) během docházky v mateřské škole
b) při nástupu do mateřské školy d) nikdy

11. Ohodnořte na škále, jak často se u dítěte vyskytují negativní reakce na odloučení od rodiče.

pláč: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

křik: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

prosby: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

odmítá spát: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

pomočování: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

agrese: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

apatie: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

doplňte další:

.....

12. Ohodnořte na škále, jak intenzivní jsou negativní reakce na odloučení od rodiče.

pláč: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

křik: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

prosby: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

odmítá spát mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

pomočování: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

agrese mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

apatie: mírné projevy 0 1 2 3 4 5 6 velmi intenzivní

13. Snižují se negativní reakce dítěte při loučení, pokud s dítětem zůstanete delší dobu v mateřské škole?

vůbec 0 1 2 3 4 5 6 velmi

Pokud ano, v čem přítomnost pomáhá?

14. Spolupracujete s mateřskou školou při snaze odbourat negativní reakce dítěte při loučení?

vůbec 0 1 2 3 4 5 6 velmi

Pokud spolupracujete, uveďte jakým způsobem:

20. Jaké jsou reakce druhého rodiče na negativní reakce dítěte na loučení v mateřské škole?

Ke každé reakci dítěte nyní doplňte reakci druhého rodiče.

škála: nikdy 0 1 2 3 4 5 6 vždy

	dítě uklidňuji	dítěti to vyčítám	neprodužuji loučení	zůstávám s dítětem delší dobu	slibuji odměnu	vyhrožuji trestem	
dítě pláče							
dítě křičí							
dítě má prosby							
dítě si stěžuje (nechce spát v mš, nechce být s ostatními dětmi...)							
dítě se pomočí							
dítě je agresivní							
dítě je apatické							
další možnosti:							